

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

Studijní rok 2012/2013

Bc. Jan Málek

Výkon a kontrola alternativních trestů u odsouzených

Performance and control of alternative punishments for convicted

Závěrečná magisterská práce

Vedoucí práce: PhDr. Eva Klimentová, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma Výkon a kontrola alternativních trestů u odsouzených vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, ze kterých jsem vycházel.

V Olomouci dne

.....

vlastnoruční podpis

Anotace diplomové práce

Název práce:	Výkon a kontrola alternativních trestů u odsouzených
Příjmení a jméno :	Bc. Málek Jan
Katedra:	Sociologie a andragogiky FF UP Olomouc
Obor:	sociologie – andragogika
Vedoucí práce:	PhDr. Eva Klimentová, Ph.D.
Počet stran:	81
Počet příloh:	2
Počet použitých titulů literatury:	21
Rok obhajoby:	2013
Klíčová slova:	Alternativní trestní sankce a opatření Restorativní justice Probace Odsouzení Práce s pachateli trestných činů Práce s oběťmi trestných činů

Cílem předkládané diplomové práce je popsat výkon a kontrolu alternativních sankcí a opatření uložených dospělým odsouzeným pachatelům. Práce také objasňuje význam restorativní justice pro trestní politiku. Předkládá fakta, která jsou pro omezení ukládání trestu odnětí svobody. Pozornost je zaměřena také na vývoj trestání, které postupem času změnilo svou podobu, co se týče pojetí trestu a jeho účelu. V souvislosti s nutností vytvoření institutu, který by dohlížel na výkon a kontrolu alternativních trestů, práce popisuje též vznik a celkovou úlohu Probační a mediační služby ČR při práci s oběťmi a pachateli trestných činů.

Úvod	6
1. Sociální kontrola ve společnosti	9
1.1. Historické souvislosti trestání	10
1.2. Utilitární teorie	11
1.3. Pojetí trestu	12
1.4. Účel a funkce trestání	14
2. Proč se zajímat o alternativní trestní sankce a opatření?	18
2.1. Tokijská pravidla OSN	20
2.2. Teoretická východiska alternativních sankcí a opatření	21
2.2.1. Nové možnosti pro trestní justici	21
2.2.2. Pojem restorativní justice	21
2.2.3. Historické souvislosti restorativní justice	22
2.2.4. Principy restorativní justice	23
2.2.5. Tři pilíře restorativní justice	24
2.2.6. Odplatná justice verus restorativní justice	25
3. Alternativní sankce a opatření	27
3.1. Dělení alternativních sankcí a opatření podle Rady Evropy a OSN	27
3.2. Doporučení k Evropským pravidlům v oblasti komunitních sankcí a opatření	29
3.3. Alternativní sankce a opatření podle české úpravy zákona	31
3.4. Druhy alternativních sankcí a opatření v České republice	33
4. Vznik Probační a mediační služby	35
4.1. Základní pojmy a priority Probační a mediační služby ČR	35
4.2. Probace	38
5. Výkon a kontrola alternativních trestů u odsouzených	41
5.1. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem - charakteristika	41
5.2. Trestněprávní kontext podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem	42
5.3. Výkon a kontrola podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem v praxi	44
5.3.1. Osobní konzultace s odsouzeným	44
5.3.2. Snížení rizika recidivy pachatele	46
5.3.3. Spolupráce s poškozeným	47
5.3.4. Probační plán dohledu	48
5.3.5. Probační resocializační program	48
5.3.6. Zpráva o průběhu dohledu	49
5.3.7. Statistické údaje	50
5.4. Trest obecně prospěšných prací - charakteristika	51

5.5. Trestněprávní kontext obecně prospěšných prací	52
5.6. Výkon a kontrola obecně prospěšných prací v praxi	55
5.6.1. Zjišťování stanoviska obviněného k uložení trestu obecně obecně prospěšných prací	55
5.6.2. Katalog poskytovatelů obecně prospěšných prací	56
5.6.3. Rozhodnutí o uložení trestu obecně prospěšných prací a nařízení jeho výkonu	57
5.6.4. Zahájení a průběh výkonu trestu obecně prospěšných prací	57
5.6.5. Přeměna trestu obecně prospěšných prací na nepodmíněný trest	58
5.6.6. Ukončení výkonu trestu obecně prospěšných prací	58
5.6.7. Statistické údaje	59
5.7. Trest domácího vězení – charakteristika	60
5.8. Trestněprávní kontext trestu domácího vězení	62
5.9. Výkon a kontrola domácího vězení v praxi	64
5.10. Domácí vězení v zahraničí	65
6. Vyhodnocování potřeb a rizik	68
6.1. Pachatel a rizika jeho pobytu na svobodě	68
6.2. Potřeby pachatele a jeho rizikovost	69
7. Práce s obětí trestného činu	71
Závěr	73
Seznam zdrojů	75
Přílohy	79

Úvod

Předmětem mé diplomové práce jsou výkon a kontrola alternativních trestů u dospělých odsouzených pachatelů za jejich trestnou činnost. Alternativní tresty představují v současné době nové možnosti, kdy lze za méně závažnou trestnou činnost udělit přiměřený alternativní trest, který odsouzený pachatel vykonává na svobodě. V tom je zásadní změna oproti represivní trestní justici, která zpravidla usilovala o odhalení, dopadení, obvinění, usvědčení a odsouzení pachatele a jeho následnou izolaci od společnosti. Alternativní tresty v sobě obsahují vizi, která spočívá především ve snaze o nápravu vzájemných vztahů mezi odsouzeným a poškozeným v souvislosti se spáchanou trestnou činností. Vznik alternativních trestů je mimo jiné spojen s problémy narůstajícího počtu uvězněných osob a finanční náročnosti vězeňského systému.

Diplomová práce je členěna do sedmi kapitol. První kapitola se zabývá obecně sociální kontrolou ve společnosti, historickými souvislostmi trestání, významem utilitárních teorií pro trestání, pojetím trestu a teoriemi o účelu a funkci trestání.

Ve druhé kapitole se věnuji faktům, která podporují využívání alternativních trestů: Tokijskými pravidly, která kladou důraz na snížení počtu ukládaných trestů odnětí svobody, teoretickými východisky alternativních trestů, k nimž se řadí principy restorativní (obnovující) justice. V rámci restorativní justice se hlavně oproti represivní (trestající) justici více zaměřuje pozornost na urovnání újmy vzniklé obětem trestných činů.

Ve třetí kapitole popisují dělení alternativních sankcí a opatření podle mezinárodních organizací a doporučení mezinárodních organizací k těmto opatřením a sankcím. Dále se věnuji vymezení a popisu alternativních sankcí a opatření podle české právní úpravy.

Čtvrtá kapitola se zmiňuje o vzniku Probační a mediační služby České republiky, jejích způsobech práce s pachateli trestných činů a o práci s oběťmi trestných činů. Vznik Probační a mediační služby ČR souvisel s problémem, která instituce bude schopna zaštitovat výkon a kontrolu alternativních trestů, což se již od 1.1.2001 stalo běžnou praxí v oblasti trestní justice.

Pátou kapitolu považuji za stěžejní, jsou zde popisovány tři alternativní tresty: uložení trestu odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen se zkušební dobou včetně uložení dohledu probačního úředníka, obecně prospěšné práce a trest domácího vězení. Každá podkapitola obdobně nejprve obecně charakterizuje alternativní trest, poté je zařazen trestněprávní kontext alternativního trestu a následuje popis výkonu a kontroly trestu v praxi. K prvním dvěma trestům jsou doplněny statistické údaje z ročenky kriminality, co se týče počtu těchto uložených trestů. Jelikož je trest domácího vězení zaveden teprve s účinností od 1.1. 2010, nejsou k tomuto trestu zatím dostupná zpracovaná statistická data za delší období.

Šestá kapitola informuje o činnosti probačních úředníků, kteří mají na starosti vyhodnocování potřeb a rizik u pachatelů trestné činnosti pohybujících se na svobodě mezi ostatními členy společnosti. Tato činnost je důležitou součástí praxe probačních úředníků a slouží jako nástroj, díky kterému lze alespoň částečně předvídat situace, kdy bude potřeba odsouzenému pomoci v jeho slabších stránkách a kdy to naopak nebude nutné. U odsouzených se sledují dynamické faktory jejich životní situace, se kterými lze nějakým způsobem pracovat oproti statickým faktorům.

Poslední kapitola se věnuje práci s oběťmi trestných činů, kterým vznikla újma v důsledku trestného činu. Tato činnost je důležitým posláním Probační a mediační služby, která má za úkol s oběťmi pracovat. V kapitole jsou uvedeny další organizace, které buď s Probační a mediační službou spolupracují, nebo působí samostatně. Praxe probačních úředníků je taková, že existence a aktivita těchto dalších institucí zvyšuje efektivitu probační činnosti.

Cílem mé diplomové práce je pojednat o výkonu a kontrole tří alternativních trestů, jimiž jsou podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem, obecně prospěšné práce a trest domácího vězení. První dva tresty jsem vybral záměrně z toho důvodu, že představují statisticky nejvýrazněji zastoupené položky, co se týče počtu uložených trestů. Poslední trest jsem zvolil proto, že jde o zvláštní kategorii trestu, která je dle mého názoru druhou nejpřísnější kategorií po trestu odnětí svobody, protože na rozdíl od ostatních alternativních trestů vyžaduje určité omezení osobní svobody.

Dohlížení na výkon a kontrolu alternativních trestů má na starosti Probační a mediační služba ČR, která je důležitou institucí, jež v rámci probace zaštiťuje tyto

aktivity. Součástí činností probačních úředníků je individuální práce s odsouzenými, což lze vnímat jako možnost, že dlouhodobá spolupráce může přispět k pozitivním změnám pachatelova chování.

Doložené statistické údaje poukazují na trendy ve vývoji ukládání těchto trestů, lze z nich pozorovat zvýšený počet uložených alternativních trestů, což lze vnímat jako pozitivní odezvu ze strany soudů, jež tyto tresty ukládají, a tudíž lze mít za to, že se staly právoplatným druhem sankce v trestněprávním systému naší země.

1. Sociální kontrola ve společnosti

Každé lidské společenství stojí před úkolem zajistit chod společnosti a bezpečnost svých členů, což je předpokladem vývoje společnosti samé. Musí být tedy zachovány určité stálé kvality společnosti – řád věcí a pořádek na jedné straně a na druhé straně je třeba vytvářet prostor pro další sociální vývoj představovaný emancipačním zájmem.¹

Sociální kontrola představuje ty prostředky, kterými společnost působí na chování lidí a dosahuje tak žádoucí společenské konformity chování svých členů. Je reagováno především na odchýlné sociální chování a sociální kontrola je součástí všech procesů integrace. Díky působení sociální kontroly se překonávají protiklady, napětí a konflikty mezi velkými společenstvími, dílčími skupinami a jednotlivými členy. Prostřednictvím sociální kontroly je dosahována konformita chování občanů v dané společnosti. Prostředky sociální kontroly jsou např. náboženství, morálka, vědění, výchova a trestní právo.²

Sociální kontrola je vykonávána³:

- formálními institucemi, tj. subjekty k tomu určenými, kdy jejich působení je formalizováno – normativně upraveno, např. policie, soudy. Na výkon profesního působení v těchto institucích jsou kladeny vysoké profesní nároky. Formální instituce provádějí vnější kontrolu chování členů společnosti, vysoce specializovanou, normativně vymezenou, racionálně společensky opodstatněnou.
- neformálními institucemi, vykonávajícími sociální kontrolu bez specifického zmocnění, bez přesně vymezeného postupu a přesně určené strukturace rolí – při plnění dalších funkcí (rodina, škola, výchovné poradenství, zájmové organizace, církevní společenství). Neformální sociální kontrola chování člověka není určena jen racionálně, je zde významná složka emotivní, hodnotová, zážitková, paternalistická, kdy jde o zabezpečení, podněcování, pečování a rozvoj člena rodiny, žáka, studenta, klienta, kdy kontrola chování vyplývá z těchto aktivit a není prvotním záměrem. Subjekty neformální sociální kontroly nedisponují donucovacími sankcemi, i když určité sankce také mají k dispozici, např. pokárání rodičů, školní poznámka za nevhodné chování.

¹ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 183.

² Tamtéž, s. 183.

³ Tamtéž, s. 183.

Nejstarším a nejzazším prostředkem sociální kontroly je fyzické násilí. Žádný stát nemůže existovat bez policie nebo nějakého jejího ekvivalentu v podobě ozbrojených sil. Krajní násilí nemusí být použito často, mohou mu předcházet opatření na způsob výstrahy nebo důtky. Pokud se však všechny výstrahy minou účinkem, nastoupí i v moderních demokratických společnostech prvky násilí. Násilí je prapůvodní základ každého politického řádu. Protože neustálé uplatňování násilí by bylo nepraktické a také neefektivní, spoléhají se oficiální orgány sociální kontroly převážně na zastrašující vliv obecně známé možnosti prostředky násilí použít. V každé fungující společnosti je násilí používáno ekonomicky a jako poslední východisko s tím, že pro každodenní výkon sociální kontroly je pouhá hrozba tímto krajním řešením dostatečná. Čili skoro všichni lidé žijí v sociálních situacích, v nichž – pokud všechny ostatní prostředky donucení selžou – může být proti nim oficiálně a legálně použito násilí.⁴

Pokud se tedy člen společnosti chová nekonformním způsobem, je proti němu nastartován proces s pomocí prostředků sociální kontroly, aby se konformním stal. Přestupující chování je společností zhodnoceno, načež se členu společnosti za spáchaný čin udělí odpovídající sankce.

1.1. Historické souvislosti trestání

Trestání a nazírání na přiměřenost a vhodnost společenské reakce na spáchaný trestný čin se liší v jednotlivých kulturně-civilizačních oblastech a mění se i v průběhu času. Dávno ověřené historické doklady o chápání trestní spravedlnosti nám ukazují, že spravedlnost spočívala v odplatě a nápravě. Známý princip „oko za oko, zub za zub“ vyjadřuje nejen záměr způsobit pachateli stejnou újmu, jakou vykonal na svých obětech, ale i snahu „vyrovnat“ situaci mezi pachatelem a poškozenými. Vyrovnání bylo možno v určitých případech dosáhnout i nepřímo, tedy poskytnutím adekvátního odškodnění poškozeným. To je podstata různých možností „vykoupení se z trestu“, tedy vyhnout se odplatě za spáchaný čin.⁵

Kompetence k projednávání deliktů byly nejprve ponechány nejužšímu okruhu rodiny, stařešinovi rodu nebo představitelům kmene. Postupem času však

⁴ Berger, P., Pozvání do sociologie. Humanistická perspektiva. Barrister & Principal studio, 2003. s. 78.

⁵ Karabec, Z., Nové možnosti pro trestní justici. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 1.

různé delikty přestaly být záležitostmi mezi viníkem a poškozeným a do role zákonodárců vstoupila panovnická moc. V Evropě nabýval tento vývoj konkrétních rysů v 11. a 12. století a postupně se státní monopol na udělování sankcí za porušení právních norem rozšířil na všechny trestné činy.⁶

Součástí trestního monopolu bylo oprávnění státu koncipovat trestní politiku a realizovat ji svými mocenskými prostředky, tento vývoj vyvrcholil v průmyslově rozvinutých evropských zemích v 19. století. Ve druhé polovině 20. století, zejména v souvislosti s posilováním významu lidských a občanských práv a jejich ochrany, se rozvíjí též hledání podoby trestní spravedlnosti. Postupně se prosazují názory o omezování pravomocí státu při řešení trestních věcí a o posílení role přímých účastníků, tedy pachatelů a obětí, při řešení konfliktů a jejich následků.⁷

Dynamika společenského pohybu akceleruje, rodí se nové koncepce a hledají se netradiční řešení.⁸ Formulují se představy o restorativní (nápravné) justici.⁹

Z krátkého exkurzu do historie trestání lze pozorovat, že se trestání nejprve vztahovalo na okruh nejbližších, pak teprve přišla na řadu panovnická moc, která získala trestní monopol pro udělování trestů. Dnešní doba se kupodivu vrací zpět v tom smyslu, že trestání není jen záležitostí státní moci, ale podílí se na něm i vyjádření veřejnosti, co by mělo být přiměřeným trestáním a co je vlastně cílem tohoto trestání.

V následující části diplomové práce popisují, co jsou utilitární teorie.

1.2. Utilitární teorie

V sociologickém slovníku můžeme utilitarismus definovat takto: „sociálněfilozofický směr považující za měřítko morálního jednání užitečnost. Utilitarismus byl založen J. Benthamem a J.S. Millem. Jako teorie užitečnosti objasňuje utilitární sociální jednání. Hnacím motivem jednání má být snaha dosáhnout užitku s co nejvýhodnějším nasazením prostředků. Určit obsah toho, co je

⁶ Karabec, Z., Koncept restorativní justice. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 7.

⁷ Karabec, Z., Nové možnosti pro trestní justici. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 9.

⁸ Karabec, Z., Koncept restorativní justice : Sborník příspěvků a dokumentů. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 6.

⁹ Tamtéž, s. 7.

považováno za užitečné, je ovšem obtížné (tradičně např. zisk, slast, sociální status)“.¹⁰

Vznik utilitárních teorií je pro oblast trestu a trestání novým mezníkem, tento myšlenkový proud je někdy nazýván jako beccariánská revoluce.¹¹

V roce 1764 markýz Cesare Beccario vydal zásadní knihu „O zločinech a trestech“ a formuluje tak celou řadu zásad a postřehů pro racionalizaci trestání. Po vydání knihy začala státní moc postupně zmírňovat trestní represi a humanizovat tresty i jejich výkon. Účelem trestu je zamezit, aby viník činil jiné škody ostatním občanům, a zadržet i ostatní od páchání podobných jevů, přičemž trest nesmí být přísnější, než je to jeho účelu nezbytné.¹²

Pro utilitarismus je tedy správné takové jednání, které mezi dostupnými alternativami působí nejlepší možné následky – utilitární teorie připouští uložení trestu jen tehdy, pokud je pravděpodobné, že to přinese lepší následky, než kdyby se tak nestalo.¹³ Samotné spáchání zločinu není dostatečným důvodem pro potrestání. Jelikož trest působí utrpení, může být uložen jen tehdy, pokud se tím zabrání většímu utrpení. Trest je tedy ospravedlněn jen tehdy, pokud zmenší celkovou míru utrpení. Nikdo si totiž nezasluhuje trpět, žádný trest není tak zasloužený, ale lze ho uložit jen jako nezbytné zlo, jež je nutné ve společném zájmu.¹⁴

Utilitární teorie je souhrnný název pro nejrozumnější pohledy na otázku trestání, tradiční je jejich dělení na odstrašující, nápravné, izolační a restituční.¹⁵

O těchto teoriích pojednávám podrobněji v kapitole o účelu a funkci trestání. V následující části diplomové práce bude blíže popsán trest jako následek jednání, které společnost odsuzuje.

1.3. Pojetí trestu

Každá lidská společnost vytváří systém způsobu reagování na situace, kdy nejsou dodržovány její základní normy a hodnoty a je ohroženo její fungování či samotná existence. Názory na tresty a způsoby trestání, postoj k pachatelům trestné činnosti, způsoby zacházení s nimi vždy odráží kulturní, ekonomickou úroveň

¹⁰ Jandourek, J., Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001. s. 267.

¹¹ Lata, J., Účel a smysl trestu. Praha : LexisNexis CZ, 2007. s. 19.

¹² Tamtéž, s. 15.

¹³ Tamtéž, s. 19.

¹⁴ Tamtéž, s. 19.

¹⁵ Tamtéž, s. 19.

společnosti, včetně vztahů společnosti k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám.¹⁶

Ve způsobu reagování společnosti na trestné činy zaujímá výrazné místo systém sankcí, reprezentovaný trestním právem. Trestní právo označuje nejzávažnější sociálně deviantní druhy chování, přiřazuje jim více či méně odpovídající sankce a stanovuje pravidla jejich aplikace. Pokud byly jedincem porušeny stanovené hodnoty společnosti, na jeho chování je pak reagováno trestem, který představuje právní následek trestného činu.¹⁷

Trest je v trestněprávním vymezení jedním z prostředků státního donucení, kterých stát používá při plnění svých funkcí vedle prostředků ekonomických, kulturních, výchovných, politických aj.¹⁸

Trest je nutnou reakcí na porušení systému, v němž mají lidé vzájemná práva a povinnosti.¹⁹ Trestem se vyjadřuje odsudek společnosti nad pachatelovým jednáním a je mu tak dána možnost tuto výtku akceptovat a napravit se.²⁰ Jestliže je pachateli sdělována výtku, lze na trest hledět jako na pokus navázat s pachatelem komunikaci. Trest je tedy komunikačním aktem, jímž je pachateli sděleno, že převažující část společnosti pokládá jeho jednání za špatné.²¹

V pojetí trestu se vyjadřuje více souvislostí najednou. Společnost se snaží dosáhnout stavu rovnováhy v důsledku narušení společenského řádu a systému. Trest pro pachatele by měl být adekvátní, v ohledu na satisfakci společnosti, ale mělo by se přihlídnout i k individualitě pachatele a spáchanému trestnému činu. Jaký trest lze brát jako adekvátní, aby plnil funkce a cíle trestání?

Pokud je hlavním účelem trestního práva ochrana jednotlivců a společnosti jako celku před kriminalitou, pak by zvláště významným prvkem trestu mělo být odčinění újmy, která byla poškozenému trestným činem způsobena. Mezi pachatelem a obětí je žádoucí navázat kontakt, který může vést k tomu, že pachatel uvidí své jednání i očima poškozeného, porozumí jeho závažnosti a bude se je snažit aktivně odčinit. Pokud se tato interakce zdaří, může ji poškozený vnímat daleko uspokojivěji, než by vnímal výsledek klasického trestního řízení.²²

¹⁶ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 184.

¹⁷ Tamtéž, s. 185.

¹⁸ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 185

¹⁹ Lata, J., Účel a smysl trestu. Praha : LexisNexis CZ, 2007. s. 39.

²⁰ Tamtéž, s. 41.

²¹ Tamtéž, s. 42.

²² Lata, J., Účel a smysl trestu. Praha : LexisNexis CZ, 2007. s. 32.

1.4. Účel a funkce trestání

Ve vývoji trestněprávní praxe se pojetí účelu trestu proměňuje a nově koncipuje v závislosti na úrovni právního vědomí, zastávaných sociálních hodnot, reflexe člověka a převládajících filozofických směrů, které vystupují a krystalizují na pozadí určité politické a ekonomické situace.²³

V odborné literatuře můžeme nalézt teorie o účelu trestání z hlediska podstaty a jejich historického vývoje²⁴:

Absolutní teorie využívají právo msty. Trest představuje spravedlivou odplatu (trestá se, protože bylo spácháno zlo). Trest je odplatou za trestný čin. Trest není namířen prvořadě na osobu pachatele, *má účel sám o sobě*, jde o vyhovění požadavkům absolutní moci. Jediným účelem obsaženým v trestu je uskutečňování spravedlnosti, jež má být zárukou existence státu.

Relativní teorie naopak spojují s trestem určité užitečné cíle pro společnost. Účelem trestu má být ochrana společnosti před nebezpečím dalších trestných činů. Trestá se, aby v budoucnu nebylo páchano zlo, aby společnost byla uchráněna před důsledky páchaného zla.

Smíšené (slučovací) teorie usilují o spojení myšlenky odplatné a účelové funkce trestu. Trest má trestným činům předcházet prostřednictvím tzv. generální prevence zaměřené na potencionální pachatele a zároveň působit speciální prevencí na pachatele trestného činu, o kterém se rozhoduje.

Účelem trestu u smíšených teorií je tedy přispět ke kontrole zločinnosti, chránit společnost před trestnými činy, zabránit pachatelům v další trestné činnosti, vychovávat je v řádné občany, vést je k prosociálnímu chování, napravit je a současně působit výchovně i na ostatní členy společnosti.²⁵

V literatuře můžeme nalézt další teorie zabývající se účelem trestání. Mezi ně jsou řazeny²⁶:

- Retributivní (odplatná) teorie, považuje trest za přirozený důsledek kriminálního jednání. Má dlouhou historii a odráží se i v názorech Kanta a Hegela, kteří vycházeli z filozofického principu indeterminismu (tj. pachatel si je vědom

²³ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 185.

²⁴ Tamtéž, s. 185.

²⁵ Tamtéž, s. 188.

²⁶ Není-li uvedeno jinak, srov. Karabec, Z., Účel trestání. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. s. 1-5.

svého rozhodnutí spáchat trestný čin dobrovolně ze své vůle a je si také vědom, že za něj může být potrestán). Trest musí znamenat pro pachatele určitou újmu, jejíž citelnost, vyjádřená výší a druhem trestu, má odpovídat závažnosti spáchaného činu. Odplata představuje sociální mstu. Pachatelům se ovšem nesmějí mstít oběti zločinu. Nástrojem kolektivní msty společnosti by měl být stát. Trest by měl co nejvíce odpovídat zločinu.

- Teorie odstrašení, má význam především v tom, že odrazuje pachatele od dalšího kriminálního chování (individuální prevence) a stejný účinek má mít i na ostatní jedince, kteří se mohou stát potenciálními pachateli (generální prevence). Újma, která pachateli vzniká uloženým trestem (např. finanční, zákazem činnosti nebo trestem odnětí svobody), může sama o sobě vést k tomu, že ho odradí (odstraší) od dalšího kriminálního chování, aniž se vůči pachateli uplatňují další výchovné prostředky. Odstrašující efekty se očekávají od vedlejších účinků, sem patří známý „labeling effect“, podle něj dochází k společenskému ocejchování osoby jako pachatele trestného činu. Krajní případy představují v současné době i fyzické tresty, například podle islámského práva je umožněno useknout zloději ruku a takto ho nejen potrestat, ale i veřejně označkovat.

- Rehabilitační (nápravná) teorie, spatřuje cíl trestání v tom, aby pachateli bylo poskytnuto v rámci trestního řízení takové odborné zacházení, které potlačí příčiny, proč trestný čin spáchal. Teorie je založena na pozitivistickém směru právní nauky o determinismu. Ta vysvětluje, že kriminální chování jedince je důsledkem určitých poznatelných vlivů, např. nedostatků ve výchově, rodinného prostředí, existenční nouze, biologických a psychologických předpokladů. Spáchat trestný čin v tomto pojetí není dobrovolným rozhodnutím pachatele, ale je to důsledkem tlaku různých osobnostních a sociálních faktorů. Rehabilitační teorie usiluje o opětovné zařazení pachatele do společnosti na základě dosažené změny v chování vyplývající z porozumění jeho problémovosti v sociálním kontextu.

- Eliminační (vylučovací) teorie, vidí účel trestního postihu v dočasné nebo trvalé izolaci pachatele od ostatní společnosti. Hlavním prostředkem k izolaci pachatele je trest odnětí svobody. Uvěznění je účinnou ochranou společnosti, dlouhý trest zabrání pachateli, aby po tuto dobu ohrožoval ostatní členy společnosti. Každý trest ale jednou skončí, pachatel je propuštěn na svobodu a problém ochrany společnosti se stává znovu aktuální. Krajními prostředky pro eliminaci pachatele je doživotní trest odnětí svobody a trest smrti.

Můžeme sem řadit ty odsouzené, kteří páchají nejzávažnější trestnou činnost a vlastně kvůli nim tyto nejprísrnější tresty vůbec existují.²⁷

- Restituční (kompenzační, restorativní, obnovující) teorie, zdůrazňuje význam odstranění následků trestného jednání a význam náhrady škody, kterou utrpěla oběť. Podle této teorie má trest směřovat k tomu, aby byla obnovena rovnováha v sociálních vztazích a aby byly uspokojeny nároky poškozených osob. S touto teorií jsou spojena různá alternativní opatření. Cílem není jednostranné preferování nároků obětí na jejich odškodnění, ale i funkce rehabilitační ve smyslu odborného vedení pachatele k jeho nápravě chování.

Podnětem pro znovuoobjevení institutů, jimiž jsou *omluva, lítost, náprava, pokání a odpuštění*, se stal vývoj kriminality v poválečném Japonsku. Zásadní význam pro vysvětlení poklesu kriminality byl přisouzen značnému využívání právě těchto mechanismů.²⁸

Další dělení trestů z hlediska jejich účelu nalezneme dle literatury i tímto způsobem²⁹:

- a) retributivní a punitivní, tzn. že pachatel musí za svůj čin nést přiměřenou odplatu a újmu,
- b) generálně preventivní, odstrašující i jiné potencionální pachatele od spáchání dalších trestných činů,
- c) restituční a satisfakční vůči obětem zločinu,
- d) zneškodňující, tzn. neumožnit pachateli páchat další trestné útoky,
- e) sociálně – rehabilitační, sledující především sociální integraci pachatele.

Všechny výše uvedené teorie se obvykle neprosazují v krystalické podobě, ale navzájem se prolínají. Lze je tedy brát jako smíšené teorie, které akcentují ta či ona uvedená východiska a cíle trestání, v závislosti na společenském a politickém klimatu dané země.³⁰

Zejména restituční (kompenzační, restorativní, obnovující) teorie je pro trestní justici novým aspektem, který vychází z názoru, že tradiční sankční politika

²⁷ Lata, J., Účel a smysl trestu. Praha : LexisNexis CZ, 2007. s. 29.

²⁸ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 192.

²⁹ Osmančík, O., K problematice alternativních trestů a opatření. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996. s. 59.

³⁰ Karabec, Z., Účel trestání. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2000. s. 5.

již vyčerpala své možnosti ve smyslu účelu a funkce trestu, a proto je nutné hledat alternativní způsoby řešení trestních věcí.³¹

Je zřejmé, že v souvislosti s krizí trestání se objevily snahy řešit trestání určitými alternativami k tradičnímu retributivnímu (trestajícimu) pojetí – zasloužená sankce pro pachatele za spáchaný trestný čin proti státu. Vznik alternativ k trestání byl žádoucí také vzhledem k finanční nákladnosti provozu věznic a jejich stavu přeplněnosti. Neméně pak pro psychickou zátěž, kterou odsouzení podstupují ve výkonu trestu odnětí svobody, a pak pro neschopnost odsouzených zapojit se znovu do života společnosti.³²

V následující části diplomové práce se zaměřím na charakteristiku a objasnění praktické realizace posledně jmenované teorie, tedy restituční (kompenzační, restorativní, obnovující) teorie.

³¹ Tamtéž, s. 9.

³² Tamtéž, s. 9.

2.Proč se zajímat o alternativní trestní sankce a opatření?

Argumenty, které se přiklánějí na stranu využívání alternativních sankcí a opatření, by se daly charakterizovat v souvislosti s následujícími fakty.

V současné době je na celém světě ve věznicích více než 9 milionů mužů a žen a tento počet se neustále zvyšuje. Tato čísla jsou výsledkem trvalého trendu zvyšování trestní represe. Zostření trestní represe je chápáno jako odpověď na růst kriminality. Tento stav vyvolává oprávněné pochybnosti o účinnosti sankční politiky a celého systému trestní justice. Již mnoho let se hovoří o narůstající „krizi vězeňství“.³³

Podle mezinárodních organizací OSN a Rady Evropy se obecně konstatuje, že řešení problému zacházení s pachateli nespočívá jen v získání dostatečných finančních zdrojů pro vězeňství, ale měla by být nastavena zcela nová koncepce sankční politiky, např. využíváním alternativních trestů nebo omezením ukládání vazeb.³⁴

Kritici trestu odnětí svobody poukazují na fakt, že vyloučením nemalé části populace z občanské společnosti dochází k podporování vzniku „kriminálních ghett“ s vlastní subkulturou, přesahující z vězeňského prostředí do normálního života. A navíc kromě doživotních trestů každé odnětí svobody dříve či později skončí a odsouzení se vracejí do společnosti, která nemůže být vůči nim trvale netolerantní. Retributivní (odplatné) pojetí trestu je ve svých konečných důsledcích kontraproduktivní.³⁵

Delší pobyt ve věznici vede nutně k adaptaci na vězeňské prostředí a k pasivnímu přizpůsobení se daným podmínkám. Toto potlačení individuality odsouzených osob vede ke ztrátě pocitu zodpovědnosti za vlastní rozhodování, což může po propuštění vést až ke ztrátě sociální a psychické způsobilosti k životu na svobodě.³⁶

³³ Karabec, Z., K problematice trestání a trestů. In Sociologický časopis, 2001, č.1. s. 73.

³⁴ Tamtéž, s. 74.

³⁵ Tamtéž, s. 76.

³⁶ Tamtéž, s. 77.

Za nežádoucí důsledky výkonu trestu odnětí svobody jsou považovány³⁷:

- adaptace odsouzeného na vězeňskou subkulturu, přijetí vězeňskou subkulturou, což představuje „přiučení“ se kriminalitě (označováno jako prizonizace),
- racionalizační mechanismy v subkultuře odsouzených zabraňují přijetí zodpovědnosti za spáchaný trestný čin (racionalizace vyvolává pocity nespravedlnosti, tvrdosti trestu, zatrpklosti, pocity bezpráví),
- prostředí chudé na vhodné pozitivní podněty, které by stimulovaly odsouzeného ke změně chování a přijetí zodpovědnosti za svůj způsob života,
- zpretrhání pozitivních sociálních vazeb s prostředím rodiny, přátel, práce, zájmů, které mnohdy po propuštění nejdou plnohodnotně nebo vůbec navázat,
- stigmatizace puncem kriminálního, která funguje jako překážka při sociální reintegraci.

Vzhledem k tomu, že uvěznění nevyhnutelně zasahuje přinejmenším některá lidská práva člověka a je ekonomicky nákladné, je nutno si položit otázku: dá se najít účinnější metoda trestání?³⁸ A v neposlední řadě je-li hlavním cílem snaha o zajištění toho, že se pachatelé zdrží v budoucnu páčání další trestné činnosti, nejsou k dispozici důkazy o tom, že by toho trest odnětí svobody dosahoval účinněji než alternativní tresty vykonávané na svobodě.³⁹

V souvislosti s problémy vězeňského systému kongres Organizace spojených národů (dále OSN) přijímá Standardní minimální pravidla OSN pro opatření nespojená s odnětím svobody (tzv. Tokijská pravidla).⁴⁰

³⁷ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 213.

³⁸ Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření. Překlad - Agentura Pylon, Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. s. 9.

³⁹ Tamtéž, s. 9.

⁴⁰ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 209.

2.1. Tokijská pravidla OSN

Valné shromáždění OSN přijalo v roce 1990 tzv. Tokijská pravidla. Jedním ze základních cílů těchto pravidel je omezení míry využívání uvěznění. Rozvoj těchto opatření nespojených s odnětím svobody jde ruku v ruce s výzvou vůči státům, aby racionalizovaly politiku v oblasti trestní justice se zřetelem na dodržování lidských práv, požadavky sociální spravedlnosti a potřeby nápravy pachatele.⁴¹

Tokijská pravidla představují soubor doporučení, jež zohledňují názory právních teoretiků, odborníků v dané oblasti a představitelů praxe. Zdůrazňují, že uvěznění by mělo být chápáno jako krajní možnost potrestání, a doporučují podporu opatření nespojených s odnětím svobody, s náležitým ohledem na rovnováhu mezi právy jednotlivých pachatelů, právy obětí a zájmem společnosti. Pravidla nabízejí širokou škálu opatření nespojených s odnětím svobody, náboru a školení personálu, zapojení veřejnosti a dobrovolníků, výzkumu, plánování, formulace a evaluace strategií, čímž poskytují komplexní soubor pravidel pro rozšíření opatření alternativních k uvěznění.⁴²

Tokijská pravidla nejsou jediným instrumentem OSN, který je přímo použitelný na oblast alternativ k uvěznění. Mezi další se řadí⁴³:

- Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci,
- Základní principy používání programů restorativní justice v trestních věcech.

Uvedené dokumenty zavádějí do členských států novou koncepci pro trestní právo za pomoci alternativních sankcí a opatření. Důraz je kladen především na snížení četnosti ukládání trestu odnětí svobody a hledání přiměřených alternativ k potrestání pachatele. Je žádoucí hledat novou utilitární podobu ukládaných trestů pachatelům trestné činnosti.

⁴¹ Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření. Překlad - Agentura Pylon, Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. s. 12.

⁴² Tamtéž, s. 13.

⁴³ Tamtéž, s. 13.

2.2. Teoretická východiska alternativních sankcí a opatření

Po výše uvedeném přehledu mezinárodní situace v problematice alternativních trestů včetně uvedení některých důležitých dokumentů přejdu v následující části k stručnému výkladu o kořenech a myšlenkových zdrojích alternativního trestání v České republice.

2.2.1. Nové možnosti pro trestní justici

Z výše uvedených informací vyplývá, že nastala situace, kdy doba vyžadovala změnu české právní úpravy trestního zákona, která probíhala postupně od roku 1991 do roku 2000. Právě přijetím nových norem a předpisů dostává na poli trestního práva příležitost restorativní justice a alternativní sankce a opatření. V kapitole obecně charakterizují restorativní justici, její principy, historické souvislosti, hlavní pilíře restorativní justice a srovnání s retributivní (odplatnou) justicí.

2.2.2. Pojem restorativní justice

Pojem restorativní justice vychází z anglického slova restore – obnovit, navrátit do původního stavu.⁴⁴

Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.⁴⁵

Restorativní justice představuje určitý paralelní systém, působící vedle klasické trestní justice nebo v mnoha směrech trestní justici doplňující.⁴⁶ Zatímco retributivní (trestající) justice nabízí jako východisko trest, restorativní justice se

⁴⁴ Karabec, Z., Koncept restorativní justice : sborník příspěvků a dokumentů. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 8.

⁴⁵ Zehr, H., Úvod do restorativní justice. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. s. 26.

⁴⁶ Karabec, Z., Koncept restorativní justice : sborník příspěvků a dokumentů. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 8.

spíše než na sankci pachatele zaměřuje na odstranění újmy a přijetí vhodných opatření snižujících riziko recidivy pachatele.⁴⁷

Restorativní justice je základ pro alternativní tresty, alternativní způsoby řešení trestních věcí.⁴⁸

V roce 1992 a 1996 se Česká republika zapojila do výzkumu obětí trestné činnosti. V roce 1992 se stal v ČR obětí trestné činnosti každý čtvrtý respondent a v roce 1996 to byl již téměř každý třetí. Výzkumy dále odhalily vysokou míru obav občanů ČR před kriminalitou, nízkou spokojenost s prací policie a časté neoznamování trestných činů.⁴⁹

Restorativní justice tedy přinesla živou vodu pro oběti trestných činů v tom smyslu, že se začalo více uvažovat o jejich potřebách v souvislosti s vzniklou újmou (majetkovou, morální). Ale je významná také pro odsouzené, a to tím způsobem, že mají možnost se svými oběťmi setkat v rámci realizovaných alternativních postupů mimo systém trestního práva (tzv. mediační činnost).

2.2.3. Historické souvislosti restorativní justice

Lidé odedávna museli hledat nenásilné cesty řešení konfliktů uvnitř svých komunit, aby dokázali přežít. Známy je institut tzv. azylu, který umožňoval pronásledované straně konfliktu na jistou dobu bezpečné útočiště. Ideje restorativní justice byly také inspirovány duchovními a kulturními tradicemi původních obyvatel Severní Ameriky, Austrálie, Nového Zélandu, Afriky.⁵⁰

Princip restorativní justice se konkrétněji začal rozvíjet v sedmdesátých letech 20. století, kdy vzniklo v Kanadě a ve Spojených státech sociální hnutí, které si vzalo za cíl prosazovat jiné principy uplatňování trestní spravedlnosti. U zrodu koncepce stála duchovní tradice původních obyvatel, ale také vliv a aktivity křesťanských komunit, např. menonitů.⁵¹

Do českého trestního práva vstoupila restorativní justice ve druhé polovině devadesátých let 20. století, kdy se začínají objevovat pokusy o ověření nových

⁴⁷ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 35.

⁴⁸ Žatecká, E., Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava : Key Publishing, 2007. s. 11.

⁴⁹ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 167.

⁵⁰ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 31.

⁵¹ Tamtéž, s. 32.

postupů a metod práce při řešení trestních konfliktů. Za zmínku stojí to, že základní koncepci obnovující justice v naší zemi do značné míry ovlivnilo založení katedry sociální práce na FF UK v Praze, kde studenti a učitelé založili v roce 1994 Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici.⁵²

V řadě zemí dnes úspěšně fungují stovky nejrůznějších programů a přístupů restorativní justice a svá doporučení k jejich využití vydávají vlivné nadnárodní organizace, jako je OSN, Rada Evropy, EU apod.⁵³

2.2.4. Principy restorativní justice

Restorativní justice vychází z tradičního způsobu vnímání zločinu z pohledu dobrého selského rozumu. Takové pojetí trestného činu vychází z předpokladu, že jsme ve společnosti všichni vzájemně spojeni v pavučině vztahů. Vztahy jsou základem vzniku vzájemných závazků a odpovědnosti. Principy restorativní justice vyžadují, aby se do procesu „léčení“ zapojili všichni zúčastnění.⁵⁴

Mezi základní principy restorativní justice patří⁵⁵:

- Zločin nemá být považován za porušení společenského pořádku ani za překročení abstraktních právních a morálních pravidel, ale má být chápán především jako škoda (újma), která byla způsobena oběti a jako hrozba pro bezpečnost společnosti.
- Škodu způsobenou oběti je třeba chápat široce, jde o újmu materiální, fyzickou, psychickou, o ztrátu společenského postavení, narušení sociálních vazeb, osobního a rodinného života.
- Reakce na zločin má přispět ke snížení (odstranění) této škody a hrozby.
- Hlavním účelem společenské reakce na spáchaný čin nemá být potrestání pachatele ani jeho převýchova nebo odstrašení, ale vytvoření takových podmínek, aby mohly být odstraněny následky trestné činnosti.

⁵² Matoušek, O., Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha : Portál, 2005. s. 288.

⁵³ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 32.

⁵⁴ Zehr, H., Úvod do restorativní justice. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. s. 14.

⁵⁵ Karabec, Z., Koncept restorativní justice : sborník příspěvků a dokumentů. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 8.

- Tendence ke zpřísnění trestní represe a ukládání přísnějších trestů je kontraproduktivní, zejména u mladistvých pachatelů.
- Pachatel se má aktivně podílet na náhradě způsobené škody (na odstranění škodlivých následků trestného činu) a mají mu přitom být zachována všechna práva jako ostatním občanům.
- Jestliže pachatel nehodlá participovat na tomto odstranění následků (na náhradě škody), je k tomu donucen soudem.
- Státní orgány (orgány činné v trestním řízení) se mají v systému restorativní justice angažovat pouze tehdy, jestliže čistě vyjednávací postup mezi pachatelem a obětí nevede k cíli nebo jestliže spáchaný trestný čin je takového druhu (závažnosti), že klasický trestní proces je nezbytný.
- Oběť trestného činu nemůže být nucena k vyjednávání s pachatelem o způsobu a rozsahu kompenzace za způsobenou škodu.

Při aplikaci těchto principů je stěžejním úkolem vytvoření prostoru pro pochopení a uznání viny ze strany pachatele, dále poskytnutí příležitosti pro odčinění spáchaného trestného činu a dosažení vykoupení a smíření. Dosažení tohoto stavu by se mělo stát nejúčinnější zárukou, že nedojde k opakování trestného jednání.⁵⁶

2.2.5. Tři pilíře restorativní justice

Třemi základními elementy restorativní justice jsou: újmy způsobené trestným činem, potřeby a závazky a dále účast a angažovanost.⁵⁷

Újmy a potřeby – tento tzv. první pilíř se primárně vztahuje k oběti trestného činu. Jaká újma byla oběti způsobena a jaké má v souvislosti se spáchaným činem potřeby? Došlo k poškození dalších osob? Jestliže ano, jaké jsou jejich potřeby?⁵⁸

Závazky a povinnosti – vznikly v důsledku způsobené újmy a z ní vyplývajících potřeb oběti a dalších osob postižených trestným činem. Odpovědnost

⁵⁶ Karabec, Z., Koncept restorativní justice : sborník příspěvků a dokumentů. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. s. 10.

⁵⁷ Zehr, H., Úvod do restorativní justice. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. s. 15.

⁵⁸ Zehr, H., Úvod do restorativní justice. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. s. 15.

za závazky a povinnosti nese pachatel trestného činu. Pachatel má povinnost učinit všechny potřebné kroky k odstranění či alespoň ke zmírnění újmy způsobené oběti.⁵⁹

Angažovanost a účast – předpokladem pro úspěšný restorativní proces je osobní angažovanost účastníků, tj. oběti a pachatele, popř. dalších osob postižených spáchaným činem. Nejde o proces řízený tzv. shora. Naopak, možnosti a cesty k odstranění újmy hledají právě ti, kterých se trestný čin nejvíce týká – oběť a pachatel.⁶⁰

Ve srovnání s dřívějším stavem je znát, že se změnila trestní justice, začala se více soustřeďovat na potřeby poškozených a hlavně nenechává pachatele ignorovat následky jejich trestných činů.

2.2.6. Odplatná justice verzus restorativní justice

Oba přístupy spojuje jeden základní koncept, a to ten, že spáchání trestného činu narušuje stav společenské rovnováhy. Narušením stavu rovnováhy vzniká situace, kdy poškozenému se má něčeho dostat a pachatel má něco dát, resp. je něco dlužen. V čem se však tyto přístupy liší, je to, jak k tomu stavu dospět.⁶¹

⁵⁹ Tamtéž, s. 16.

⁶⁰ Tamtéž, s. 16.

⁶¹ Zehr, H., Úvod do restorativní justice. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. s. 39.

Za otce restorativní justice je považován Howard Zehr a ten nabízí výstižné rozlišení obou přístupů trestání⁶²:

Trestající justice	Obnovující/restorativní justice
Trestný čin je porušením práva a prohřeškem proti <u>státu</u>. Porušením zákona vzniká <u>vina</u>. Spravedlnost je naplněna prostřednictvím uznání viny pachatele a jemu uložené újmy. Hlavní zřetel je kladen na to, aby pachatelé byli podle zásluhy potrestáni.	Trestný čin je prohřeškem proti <u>osobě</u> a narušením vzájemných osobnostních vztahů. Porušení normy vytváří <u>závazky</u> a <u>povinnosti</u>. K naplnění spravedlnosti dochází za účasti poškozeného, pachatele a členů komunity, kteří usilují o obnovu narušeného stavu a vztahů. Hlavní zřetel je kladen na potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele v procesu nápravy.
Tři klíčové otázky ?	Tři klíčové otázky ?
Jak byl porušen zákon? Kdo se daného činu dopustil? Jak má být pachatel potrestán?	Komu vznikla škoda ? Jaké jsou potřeby osob, které trestný čin zasáhl? Komu vznikají závazky a povinnosti?

Z uvedeného rozlišení lze v rámci restorativní justice poznat kladení důrazu více na pachatele trestného činu, ve smyslu přijetí zodpovědnosti za způsobenou újmu na obětech, přijetí závazků a povinností s tím souvisejících a aktivní přístup k řešení vzniklé konfliktní situace. Možnost svobody je pak tím nejdůležitějším prvkem pro celkovou realizaci odčinění trvajících negativního stavu.

⁶² Žatecká, E., Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava : Key Publishing, 2007. s. 17.

3. Alternativní sankce a opatření

V této kapitole popisují dělení alternativních sankcí a opatření podle mezinárodních organizací a doporučení mezinárodních organizací k těmto opatřením a sankcím. Dále se budu zabývat alternativními sankcemi a opatřeními vymezenými v české právní úpravě.

Mezi hlavní důvody, proč je třeba usilovat o nahrazení trestu odnětí svobody jinými alternativami, patří skutečnost, že tyto alternativy⁶³:

- nemají nevýhody trestu odnětí svobody,
- přinášejí podstatně nižší náklady na jejich výkon,
- při jejich uložení nejsou zpřetrhávány sociální vazby pachatele s prostředím, ve kterém žije,
- zohledňují osobnost jedince a jeho individuální vlastnosti,
- napomáhají ke zrychlení trestního řízení.

Tato východiska stála u zrodu alternativních sankcí a opatření v samotných počátcích. Snaha o zavedení alternativních sankcí a opatření došla v současnosti ke konkrétní uplatňované podobě alternativních trestů.

V následující části popisují dělení alternativních sankcí a opatření podle Rady Evropy a OSN.

3.1. Dělení alternativních sankcí a opatření podle Rady Evropy a OSN

Dokumenty Rady Evropy a OSN dělí alternativní tresty na tři kategorie⁶⁴:

Do první jsou řazena opatření, která svojí povahou modifikují výkon uloženého trestu odnětí svobody. Jde o alternativní způsoby výkonu trestu odnětí svobody. Příkladem je tzv. víkendové vězení, které umožňuje, aby uložený trest

⁶³ Osmančík, O., K problematice alternativních trestů a opatření. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996. s. 15.

⁶⁴ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 215.

odnětí svobody byl vykonáván pouze o víkendech nebo ve volném čase pachatele. Tento institut se využívá v Německu a v Holandsku.

Do druhé jsou řazena opatření nespojená s odnětím svobody. Mezi ně patří peněžitý trest, výchovná opatření, probace (podmíněné odsouzení s dohledem), obecně prospěšné práce. Podstatu probace tvoří dohled nad pachatelem vykonávaný mimo prostory vězení.

Poslední kategorií tvoří opatření umožňující ustoupit od uloženého trestu odnětí svobody. Jde zejména o odložení rozsudku, o upuštění od potrestání a v neposlední řadě o závazek soudu, jehož podstatou je prohlášení obžalovaného, že se bude po stanovenou dobu řádně chovat a v případě splnění závazku může soud upustit od jeho potrestání.

V literatuře se můžeme setkat také s dělením alternativních trestů na tzv. *Kalmthout tresty*. Jsou to opatření, která odsouzení vykonávají ve společnosti ostatních lidí, ty se dělí na dvě základní skupiny⁶⁵:

První skupina trestů nespojených s bezprostředním uvězněním je tvořena tresty, jejichž hlavní podstatou je omezení svobody pachatele například elektronickým monitorováním nebo jeho kontrolou na svobodě.

Druhou skupinou jsou tresty zaměřené nejen na trestní postih pachatele, ale rovněž na pozitivní působení a pozitivní odborné vedení. Záměrem těchto trestů je konfrontovat pachatele s následky kriminálního jednání ve smyslu trestu a zároveň zmírnit následky spáchaného činu, odškodnit oběť nebo společnost a posílit odpovědnost pachatele k sobě samému. K těmto trestům a opatřením patří náhrada škody a kompenzace oběti, účast pachatele na kurzech sociálních dovedností, léčebné programy, podmíněné odsouzení s dohledem, trest obecně prospěšných prací.

Prostřednictvím odborných komisí Rady Evropy a OSN jsou vydávána doporučení pro praxi v oblasti alternativních sankcí a opatření, o nichž se zmiňuji dále.

⁶⁵ Tamtéž, s. 216.

3.2. Doporučení k Evropským pravidlům v oblasti komunitních sankcí a opatření

Toto doporučení se týká výhradně sankcí a opatření, během jejichž výkonu pachatel zůstává ve společenství (tj. na svobodě), jsou to opatření, která zahrnují určitá omezení pachatelovy osoby vyplývající z povahy uložených podmínek nebo povinností.⁶⁶

Pravidla komunitních sankcí a opatření definují zároveň tyto související pojmy⁶⁷:

Soudním orgánem (Judicial authority) se rozumí soud, soudce, nebo státní zástupce.

Dohled (Supervision) se týká pomocných činností, které provádí orgán odpovědný za uplatňování, resp. výkon sankcí nebo opatření nebo jiný orgán v jeho zastoupení, a jejichž cílem je ponechání pachatele ve společnosti, jakož i činností prováděných s cílem zajistit, aby pachatel plnil uložené podmínky a závazky.

Kontrola (Control) se týká činností, které se omezují na zjištění, zda jsou plněny uložené podmínky a závazky, jakož i činností, které mají zajistit dodržování podmínek využitím (nebo pod hrozbou využití) postupů dostupných případně jejich nedodržení.

Účast komunity (Community participation) se týká všech forem placené nebo neplacené pomoci prováděné na plný nebo částečný úvazek či občasně, kterou implementačnímu orgánu poskytují státní nebo soukromé organizace nebo veřejnost.

Další součástí pravidel je stanovení základních kritérií pro vytvoření a uplatňování komunitních sankcí a opatření v souladu se zárukami na ochranu základních lidských práv a svobod odsouzených. Mezi tato kritéria patří⁶⁸:

Požadavek **přiměřenosti** komunitní sankce a opatření vzhledem k závažnosti trestného činu a osobní situaci pachatele.

Zákaz jakékoli **diskriminace** na základě rasy, barvy pleti, etnického původu, národnosti, pohlaví, jazyka, náboženského vyznání, politického nebo jiného smýšlení, ekonomického, sociálního nebo jiného postavení či tělesného nebo

⁶⁶ Tamtéž, s. 217.

⁶⁷ Tamtéž, s. 217.

⁶⁸ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 218.

duševního stavu, respektování lidské důstojnosti, sebevědomí, rodinných vztahů i kontaktů se společností, zákaz používání takových lékařských nebo psychologických postupů, které jsou v rozporu s mezinárodně přijatými standardy.

Pravidlo **spolupráce a souhlasu** odsouzeného, neboť smyslem těchto sankcí je posílit odpovědnost pachatele ke společnosti a k jeho oběti. Odsouzený musí být připraven spolupracovat a podmínky nebo závazky stanovené v rámci sankce dodržovat. Pravidla dále stanovují, že odsouzený musí být před uložením sankce s ní seznámen v jazyce, kterému rozumí, a být informován o charakteru a účelu sankce nebo opatření a o podmínkách nebo závazcích, které musí respektovat. Sankce by měla být navržena tak, aby zajišťovala požadavek spolupráce odsouzeného a umožnila mu vnímat sankci jako spravedlivou reakci na spáchaný trestný čin.

Pravidlo **Řídící aspekty komunitních sankcí a opatření** stanoví, že komunitní sankce a opatření je třeba uplatňovat tak, aby byla pro pachatele co nejsmysluplnější a aby přispívala k jeho osobnímu a společenskému vývoji. Úkoly uložené odsouzeným, kteří vykonávají obecně prospěšné práce, nesmí být bezúčelné, ale společensky užitečné a smysluplné, a musí rozvíjet schopnosti pachatele. Obecně prospěšné práce nelze provádět za účelem zisku, pracovní a zaměstnanecké podmínky odsouzených musí být v souladu s veškerou stávající legislativou v oblasti zdravotní péče a bezpečnosti práce.

Například pravidlo spolupráce a souhlasu může být problematické, v tom případě, že odsouzený nesouhlasí s navrženou alternativou trestu. Tak přichází v úvahu navrhnutí opět tradičního modelu trestání, tj. uložení výkonu trestu odnětí svobody. Tady se podle mého názoru alternativní opatření míjejí svým účinkem, za méně závažné trestné činy by soud přece neměl přistupovat k uložení trestu odnětí svobody.

Po výše uvedeném výčtu obecných trendů dle Rady Evropy a OSN se v další části této kapitoly zaměřím na alternativní sankce a opatření v rámci českých zákonů.

3.3. Alternativní sankce a opatření podle (české úpravy) zákona

Aktivity směřující k alternativnímu řešení trestních věcí probíhají v našem prostředí ve dvou rovinách, a to buď v rámci platného trestního práva, anebo mimo tento systém, v prostředí, které není právem samo regulováno.⁶⁹

Trestněprávní alternativy lze v systému trestního práva členit na⁷⁰:

1. Alternativy v oblasti trestního práva
 - a) Trestní právo hmotné – alternativní tresty, alternativy k potrestání
 - b) Trestní právo procesní – odklony v trestním řízení
2. Alternativní postupy směřující k řešení trestních věcí realizované mimo systém trestního práva
 - a) Mediací

Z hlediska trestního práva procesního je mediace zvláštní neprocesní formou alternativního řešení trestních věcí.⁷¹ O mediaci se krátce zmiňuji v kapitole Vznik Probační a mediační služby ČR.

V souvislosti s uplatněním a výkonem alternativních trestů a alternativ k potrestání v trestním řízení se jako specifická metoda řešení problémů spojených se stíhaným trestným činem a osobou jeho pachatele využívá probace.⁷² Pro záměry této práce je probace zásadní a její smysl je popisován v samostatné kapitole o probaci.

Jako alternativní tresty lze v podstatě označit ty, které nejsou spojeny s odnětím svobody a s izolací pachatele od společnosti. Předpokládá se, že značná část pachatelů je méně narušena, a není proto třeba trvat na jejich izolaci od společnosti. Novelizace českého trestního zákona v letech 1990 až 1997 provedla významné rozšíření alternativních druhů trestů a byly zavedeny nové tresty, a to obecně prospěšné práce⁷³ a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem⁷⁴.

⁶⁹ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha : C.H.Beck, 2000. s. 15.

⁷⁰ Tamtéž, s. 15.

⁷¹ Tamtéž, s. 16.

⁷² Tamtéž, s. 17.

⁷³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník § 62

⁷⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník § 81

V lednu 2010 vstupuje v platnost trestní zákoník, který již obsahuje konkrétní podobu restorativní justice se zvýšením důrazu na integraci pachatelů v jejich přirozeném sociálním prostředí, a tak se poprvé v českém právním řádu objevuje trest domácího vězení⁷⁵.

Jak již bylo řečeno, alternativním trestem se rozumí trest nespojený s odnětím svobody, který je soudce oprávněn uložit v případech, ve kterých by jinak byl pachatel odsouzen k trestu odnětí svobody.⁷⁶ Alternativní trest nesmí v žádném případě zahrnovat ztrátu osobní svobody. Délka trvání alternativního trestu musí být úměrná spáchanému trestnému činu. Odsouzený musí mít reálné předpoklady vyhovět podmínkám uloženého alternativního trestu.⁷⁷

Alternativy k potrestání jsou vysvětlovány jako případy, ve kterých je vyslovena vina pachatele, ale není udělován žádný trest.⁷⁸ Mezi ně patří:

- a) Upuštění od potrestání⁷⁹
- b) Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem⁸⁰

Odklony v trestním řízení můžeme chápat jako alternativu trestního řízení před soudem, kdy je upřednostněno neformální vyřízení trestní věci mimosoudními prostředky před klasickým trestním procesem zakončeným výrokem o vině a uložením trestu.⁸¹

⁷⁵ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník § 60

⁷⁶ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 237

⁷⁷ Tamtéž, s. 214.

⁷⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha : C.H.Beck, 2000. s. 16.

⁷⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník § 46

⁸⁰ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník § 48

⁸¹ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 245.

3.4. Druhy alternativních sankcí a opatření v České republice

V § 52 odst. 1 zákona č.140/2009 Sb., trestního zákoníku ve znění pozdějších předpisů jsou uvedeny druhy alternativních sankcí a opatření, které soud může za spáchané trestné činy uložit:

- obecně prospěšné práce,
- propadnutí majetku,
- peněžitý trest,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- zákaz pobytu,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní, a společenské akce,
- vyhoštění,
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody,
- podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem,
- domácí vězení.

Podle § 53 odst. 1 trestního zákoníku lze za některý trestný čin uložit více trestů, a to buď samostatně, nebo i více těchto trestů vedle sebe. Nelze však uložit domácí vězení vedle odnětí svobody a obecně prospěšné práce vedle odnětí svobody, peněžitý trest vedle propadnutí majetku a zákaz pobytu vedle vyhoštění.

Koncepce trestního procesního práva v kombinaci s platnou úpravou alternativních sankcí otevírá prostor pro účinné a citlivé řešení těch konfliktů spojených s trestnou činností, které trestní právo není schopno řešit běžnými prostředky trestní represe.⁸²

Alternativní tresty jsou tedy již platnou součástí českého trestního práva a jsou využívány jako regulérní trestající prvek. Co se týče punitivního efektu (dalo by se říci – dostatečně trestajícího efektu trestu), ten je podle mého názoru obsažen v každé alternativní sankci nebo opatření.

⁸² Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha : C.H.Beck, 2000. s. 20.

Jak jsem výše uvedl, postupem času se v mezinárodním měřítku i v České republice natolik rozšířily možnosti alternativního potrestání trestných činů, že mohou být efektivní a smysluplnou náhradou pobytu odsouzených ve vězení. Bylo nutné institucionálně zaštitit realizaci těchto trestů, jednotlivé státy tedy postupně zřizovaly organizaci, která by měla výkon těchto opatření zajistit. V následující kapitole se zaměřím na vznik a činnost Probační a mediační služby České republiky.

4. Vznik Probační a mediační služby ČR

Vytvoření Probační a mediační služby ČR souviselo s problémem, kdo bude schopen mít vlastní síť pracovníků, kteří by kontrolovali výkon alternativních sankcí a opatření nespojených s odnětím svobody.⁸³

Od roku 1996 byla totiž první funkční místa pracovníků pouze na okresních soudech v zemi. Praxe těchto pracovníků ale narážela na řadu omezení, jako nedostatek prostoru pro probační a mediační aktivity, absence kvalifikačních požadavků na výkon této funkce a pochybnosti právní veřejnosti, především soudců a státních zástupců, o užitečnosti alternativních trestů a opatření obecně. Zmíněné obtíže vedly k rozhodnutí Ministerstva spravedlnosti ČR zákonným způsobem upravit organizační a personální strukturu výkonu probačních a mediačních činností zákonem.⁸⁴

Tak postupem času vznikla Probační a mediační služba ČR, která je zřízena zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, s oficiálním zahájením své činnosti k 1. lednu 2001. Jejím hlavním úkolem je provádět úkony probace a mediací v rozsahu stanoveném tímto zákonem.⁸⁵

4.1. Základní pojmy a priority Probační a mediační služby ČR

Probace spočívá v zajištění výkonu a organizace dohledu probačního úředníka u uložených alternativních trestů a opatření, jako je podmíněný trest spojený s dohledem, trest obecně prospěšných prací, podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody spojené s dohledem, trest zákazu vstupu na sportovní a jiné společenské akce, propuštění z ochranného léčení rovněž spojené s dohledem.⁸⁶

Mediací nazýváme dobrovolné, osobní a přímé setkání oběti a pachatele trestného činu za účasti mediátora. Mediací je vymezena jako urovnávání

⁸³ Osmančík, O., K problematice alternativních trestů a opatření. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996. s. 16.

⁸⁴ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediací : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 12.

⁸⁵ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 255.

⁸⁶ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediací : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 71.

konfliktního stavu mezi obětí a pachatelem a odstranění příčin, které vedly pachatele ke spáchání trestného činu.⁸⁷

Probační a mediační služba navazuje na nově začleněný koncept restorativní justice v trestním právu. Jak už bylo uvedeno výše, principem restorativního chápání je nahlížet na trestný čin jako na konfliktní situaci v lidském společenství mezi poškozeným a obviněným. S pomocí východisek restorativní justice pak docházíme k odlišným zdrojům a postupům, které přinášejí konsensuální řešení trestných věcí na rozdíl od retributivní (trestající) justice. Hodnoty ve společnosti se mění, do popředí se tedy dostává lidskost a humanita.. Model „trestání těla“ nahrazuje model „trestání duše“.⁸⁸

Vývoj formulování základních myšlenek probace a mediací vychází z následujících východisek⁸⁹:

- Přejít od neosobního jednání k osobnímu. Je nutné změnit postoj k pachatelům trestných činů a neplnit jen to, co je dáno zákonem či co kdo přikáže, ale klást více důraz na člověka. Měli bychom uplatnit osobní princip, neboť každý je za své jednání odpovědný.
- Od trestu k zodpovědnosti pachatele za svůj trestný čin. V minulosti docházelo k přenášení odpovědnosti ze zločince na společnost, sociální prostředí a chudobu.
- Od izolacionismu k sociálnímu pojetí trestu. Netřeba vidět chybu jen v pachateli či soustředit se jen na oběti, ale je nutné hledat řešení společné.
- Od přijímání opatření ke spolupráci a alternativním trestům. Pokud budeme přijímat jen opatření, dojdeme k odlidštění člověka. Pokud budeme posilovat a rozvíjet i jiné možnosti řešení sporu, dojdeme k pozitivnějšímu vyřešení stavu, což je pro nás více žádoucí.

Posláním probační a mediační služby je přispívat k naplňování trestní spravedlnosti, především vytváření podmínek pro uplatnění alternativních postupů

⁸⁷ Tamtéž, s. 39.

⁸⁸ Žatecká, E., Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava : Key Publishing, 2007. s. 47.

⁸⁹ Tamtéž, s. 47.

v trestním řízení, zajištění účinného výkonu alternativních trestů a nalezení účinné reakce na spáchaný trestný čin.⁹⁰

Na webových stránkách Probační a mediační služby ČR jsou specifikovány hlavní cíle působení této instituce⁹¹:

Integrace pachatele – Probační a mediační služba usiluje o začlenění obviněného, resp. pachatele, do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Integrace je proces, který směřuje k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, jeho uplatnění a seberealizaci.

Participace poškozeného – Probační a mediační služba se snaží o zapojení poškozeného do „procesu“ vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost.

Ochrana společnosti – Probační a mediační služba přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.

Z výše uvedených priorit probační a mediační služby vyplývají následující oblasti práce.

Při činnosti probační a mediační služby dochází k bezprostřednímu kontaktu jak s obviněným, odsouzeným, poškozeným, osobami blízkými či ze sociálního okolí, tak i s orgány činnými v trestním řízení. Důležitou skutečností je také to, v jaké fázi trestního řízení se činnost PMS nachází.⁹²

Můžeme tedy rozlišit činnost probační a mediační služby na fázi: předrozsudkovou, porozsudkovou, vykonávací⁹³:

Předrozsudková fáze je stádiem činnosti probační a mediační služby před vynesením rozhodnutí. Charakteristickým rysem je objasňování příčin trestného činu, urovnání sporu mezi obviněným a poškozeným. Probační a mediační služba usiluje především o hledání způsobu, jak se její klienti zapojí do řešení sporu a prostřednictvím zpráv a dalších výstupů pro soud se podílí na přípravě podkladů pro rozhodnutí soudu. Výstupy probačních úředníků mohou být důležitým podkladem pro možnost uplatnění odklonů v trestním řízení (tj. např. podmíněného zastavení

⁹⁰ Tamtéž, s. 48.

⁹¹ Probační a mediační služba České republiky [online]. 2012 [cit. 1.6.2012]. Cíle činnosti PMS. Dostupné na: <<https://www.pmscr.cz/o-pms/>>.

⁹² Žatecká, E., Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava : Key Publishing, 2007. s. 54.

⁹³ Tamtéž, s. 56.

trestního stíhání). V předrozsudkové fázi je činnost probační a mediační služby nepovinná (fakultativní).

Porozsudková fáze působení probační a mediační služby představuje činnost odvozenou od pravomocného rozhodnutí soudu či státního zástupce. Úředníci a asistenti probační a mediační služby se snaží zajistit účinnou, efektivní realizaci pravomocného rozhodnutí.

Vykonávací fáze je další z klíčových činností probační a mediační služby. Do této fáze spadá dohled probačního úředníka nad chováním odsouzeného v případě podmíněného odsouzení s dohledem nebo kontrola výkonu dalších alternativních trestů, jakými jsou např. obecně prospěšné práce. Ve vykonávací fázi je činnost probační a mediační služby povinná (obligatorní).

Pro účely diplomové práce se v následující části věnuji vysvětlení pojmu *probace*, jejím významem a pozitivním působením tohoto institutu.

4.2. Probace

Jak již bylo uvedeno výše, nezbytnou součástí práce probační a mediační služby je výkon *probace*.

Podstatou *probace* je konstruktivní metoda převýchovy a jiného pozitivního ovlivňování chování pachatele trestného činu. Samotný výraz *probace* vychází z latinského názvu „*probare*“ což znamená zkoušet, přičemž „zkoušený“ dostává možnost prokázat, že když dostane druhou šanci, bude se chovat sociálně vhodným způsobem.⁹⁴

Pro účely činnosti probační a mediační služby se probací rozumí: „organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, dále individuální pomoc odsouzenému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem uloženým podmínkám a tím došlo k obnově narušených právních a společenských vztahů.“⁹⁵

⁹⁴ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 225.

⁹⁵ Žatecká, E., Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava : Key Publishing, 2007. s. 21.

Probace je chápána jako vykonávání dohledu při podmíněném odsouzení s dohledem, dále jako kontrola tohoto trestu a sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.⁹⁶

Cílem probační činnosti je asistovat odsouzeným a propuštěným a pečovat o ně na základě metod sociální práce ve všech fázích, poskytovat jim sociální a psychologickou pomoc, poradenství a podporu, dále kontrolovat dodržování uložených podmínek odsouzeným. Rovněž jde o snahu pomoci pachatelům a jejich rodinám udržet a zlepšit jejich vzájemný vztah, omezit možnost vzniku překážek při sociální integraci.⁹⁷

Význam probace tedy spočívá v diferencovanějším přístupu k zacházení s pachateli různých trestných činů, ve využití účinnějších prostředků k reakci na méně závažnou kriminalitu, než je trest odnětí svobody, a ve vytváření lepších podmínek a možností k postihu závažnějších trestných činů.⁹⁸

Za přednosti probace jsou považovány zejména tyto skutečnosti⁹⁹:

- a) pachatel je ušetřen škodlivých důsledků výkonu trestu odnětí svobody,
- b) pachatel zůstává ve společnosti, udržuje svazky s rodinou i širším prostředím, může vést normální život, učit se přebírat na sebe odpovědnost,
- c) pachateli se v jeho úsilí o docílení nápravy dostává účinné pomoci v podobě dohledu probačního úředníka ve výše uvedeném smyslu.

Podle Suchého se v *užším*, právním smyslu probací rozumí alternativní trestní sankce umožňující podmíněný odklad trestu na zkušební (probační) dobu při současném stanovení určitých povinností (příkazů a zákazů) a podrobení se odsouzeného bezprostřednímu dohledu probačního úředníka. V *širším* smyslu představuje probace systém, celý komplex výchovných opatření, pomoci a služeb zajišťovaných a organizovaných specializovanou probační službou.¹⁰⁰

⁹⁶ Tamtéž, s. 22.

⁹⁷ Tamtéž, s. 26.

⁹⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha : C.H.Beck, 2000, s. 24.

⁹⁹ Nezkusil, J., K některým stránkám institutu probace. Praha : Univerzita Karlova, 1969. Podle: Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 228.

¹⁰⁰ Suchý, O., Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání. Právní rozhledy, 1995. Podle : Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 227.

Probace je tedy hlavním institutem, který je využíván ve výkonu a kontrole uložených alternativních trestů u odsouzených. Domnívám se, že pokud je tento institut využíván správně, může docházet ke snížení opakování trestné činnosti, což celkově přispívá k vytčeným cílům, tj. ochraně společnosti, snížení počtu vězňů, reintegraci odsouzených do společnosti a vzdělávání a výchově odsouzených.

Konkrétní využití probace a činností z ní vyplývajících se věnuji v následující kapitole zaměřené na výkon a kontrolu alternativních sankcí a opatření v rámci činnosti probační a mediační služby.

5. Výkon a kontrola alternativních trestů u odsouzených

V této kapitole se věnuji třem alternativním trestům ukládaným v České republice dospělým pachatelům: podmíněnému odsouzení k trestu odnětí svobody s uloženým dohledem, obecně prospěšným pracím a trestu domácího vězení. Práce probační a mediační služby spadá v těchto případech do vykonávacího řízení, tudíž její činnost je tu povinná ve smyslu výkonu a kontroly těchto opatření. První dvě vybraná opatření jsem zvolil z toho důvodu, že představují statisticky významnou část činnosti Probační a mediační služby ČR ve vykonávacím řízení (viz statistické údaje v příslušných podkapitolách o jednotlivých alternativních trestech), trest domácího vězení je relativně novým institutem, byl zaveden teprve 1.1. 2010, ale v současnosti je do tohoto opatření vkládána naděje, že postupně napomůže k omezení počtu lidí, kteří vykonávají trest odnětí svobody v přeplněných věznicích. V současné době je na území celé ČR uložen trest domácího vězení cca 500 odsouzeným osobám.¹⁰¹

Každá s následujících podkapitol je členěna do tří částí, kdy první se zabývá obecnou charakteristikou příslušného trestu, druhá část ho zasadí do právního kontextu a třetí část pojednává o výkonu alternativní sankce v praxi.

5.1. Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem – charakteristika

Podmíněné odsouzení jako nejčastější forma trestu je významným prostředkem výchovného působení na pachatele a důležitou alternativou krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody, zejména u pachatelů nepříliš závažných trestných činů.¹⁰²

Podstata podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek a uloží trest odnětí svobody, ale jeho výkon odloží pod podmínkou, že odsouzený se bude ve stanovené zkušební době řádně chovat a vyhoví uloženým podmínkám. Podmíněné odsouzení vychází z předpokladu, že už samo trestní stíhání pachatele, negativní zhodnocení jeho osoby a jeho činu rozsudkem, hrozba

¹⁰¹ Angermannová, A., Z práce hned domů, o víkendu nikam. Mladá fronta dnes. [online]. 2012 [cit.21.5.2012]. Dostupné na: <http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?IDA=494>.

¹⁰² Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha : C.H.Beck, 2000, s. 276.

budoucího eventuálního výkonu trestu, omezení a podmínky týkající se chování odsouzeného i případné výchovné působení toho, kdo převzal záruku za jeho nápravu či vykonává dohled, mohou mít samy o sobě z hlediska individuální i generální prevence účinky, které má jinak jen výkon uloženého trestu.¹⁰³

Probační činnost u tohoto opatření spočívá především v zajištění výkonu a kontroly dohledu u odsouzeného pachatele, v těsném závěsu i v kvalifikované pomoci a péči poskytované odsouzeným. Je to forma výše zmiňované probace.¹⁰⁴

Dohledem se rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s pracovníkem, spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona. Účelem dohledu je sledování a kontrola chování pachatele, odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život.¹⁰⁵

Úkolem probačních úředníků v rámci výkonu dohledu je především být v osobním kontaktu s odsouzeným pachatelem, zmapovat rizika a potřeby odsouzeného, vytvořit spolu s ním probační plán dohledu, kontrolovat dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona, vyhodnocovat a aktualizovat plán dohledu, pravidelně zpracovávat zprávy o průběhu dohledu.¹⁰⁶

5.2. Trestněprávní kontext podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

Podle § 82 odst. 1 trestního zákoníku při podmíněném odsouzení stanoví soud zkušební dobu na jeden rok až pět let, zkušební doba počíná právní mocí rozsudku.

Podle § 82 odst. 2 trestního zákoníku podmíněně odsouzenému může soud uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu nebo odčinil

¹⁰³ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha : C.H.Beck, 2000, s. 276.

¹⁰⁴ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s 71.

¹⁰⁵ Tamtéž, s 73.

¹⁰⁶ Tamtéž, s 74.

nemajetkovou újmu, kterou trestným činem způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem.

Přiměřená omezení a přiměřené povinnosti jsou v § 48 odst. 4 trestního zákoníku uvedeny takto:

- a) podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace,
- b) podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy,
- c) podrobit se léčení závislosti na návykových látkách,
- d) podrobit se vhodným programům psychologického poradenství,
- e) zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami,
- f) zdržet se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob,
- g) zdržet se hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek,
- h) zdržet se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek,
- i) uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku,
- j) veřejně se osobně omluvit poškozenému, nebo
- k) poskytnout poškozenému přiměřené zadostiučinění.

Podle § 49 odst. 1 trestního zákoníku se dohledem rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona.

Podle § 49 odst. 2 trestního zákoníku je účelem dohledu sledování a kontrola chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti, dále odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život. Dohled nad pachatelem provádí probační úředník.

V § 83 odst. 1 trestního zákoníku se stanoví, jestliže podmíněně odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil, jinak rozhodne, a to popřípadě již během zkušební doby, že trest vykoná. Bylo-li vysloveno, že se podmíněně odsouzený osvědčil, anebo má-li se za to, že se osvědčil, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen.

5.3. Výkon a kontrola podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem v praxi

V následující části stručně popíšu, jak probíhá činnost probačního úředníka, který byl soudem pověřen k výkonu probačních činností spojených s výše uvedeným trestem.

5.3.1. Osobní konzultace s odsouzeným

Dohled probíhá především formou konzultací probačního úředníka s odsouzeným pachatelem. Pokud odsouzený nevyhledá probační a mediační službu sám, probační úředník si jej písemně pozve na osobní konzultaci do střediska probační a mediační služby. Pracovník se podrobně seznámí s pověřením od soudu, příslušným rozhodnutím (trestní příkaz, rozsudek, usnesení), opisem rejstříku trestů a dalšími písemnostmi, jako jsou zprávy o vykonání předchozích alternativních trestů, rozhodnutí soudů v předchozí trestné činnosti. Řadu podkladů si pracovník obstarává v průběhu celého dohledu.¹⁰⁷

Příprava na první setkání zahrnuje také ujasnění si role probačního úředníka, zaujetí „objektivní pozice“, nevytváření předsudků, „neškatulkování“ odsouzeného pachatele apod. Pracovník si promyslí, čeho chce jednotlivými konzultacemi dosáhnout vzhledem k individuálnosti případu.¹⁰⁸

V průběhu první schůzky v příslušném středisku probační a mediační služby je odsouzený poučen o podmínkách dohledu. Konkrétní informace o dohledu jsou podepsány oběma stranami a odsouzený si je odnáší s sebou pro případné připomenutí. V rámci konzultace je důležité ověřit si informace, zdali odsouzený pochopil soudem uložené povinnosti, způsob jejich plnění a sankce v případě jejich neplnění.¹⁰⁹

Mezi povinnosti odsouzeného pachatele v rámci dohledu náleží¹¹⁰:

- spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě jeho probačního programu,

¹⁰⁷ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 75.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 75.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 75.

¹¹⁰ Kuchta, J., Válková, H., Základy kriminologie a trestní politiky. Praha : C.H.Beck, 2005. s. 241.

- dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu budou stanoveny probačním úředníkem,
- informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování soudem uložených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem,
- umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí, ve kterém se zdržuje.

Povinnosti v rámci dohledu má i probační úředník, mezi ně náleží¹¹¹:

- Povinnost vykonávat dohled v souladu s probačním plánem dohledu, být nápomocen odsouzenému v jeho záležitostech, plnit pokyny soudu směřující k výkonu dohledu a k vedení řádného života odsouzeným, pravidelně aktualizovat probační plán dohledu s přihlédnutím k výsledkům dohledu a k poměrům odsouzeného.
- Bez zbytečného odkladu informovat soud o závažném porušení dohledu nebo opakovaném porušování podmínek dohledu, probačního plánu nebo omezení a povinností, přičemž v případě méně závažného porušení dohledu pracovník odsouzeného upozorní na zjištěné nedostatky a poučí ho, že v případě opakování o tom informuje soud.
- Zpracovat nejméně jednou za šest měsíců, pokud soud neurčí jinak, zprávu o průběhu dohledu, dodržování stanovených podmínek probačního plánu dohledu, povinností a omezení, o poměrech odsouzeného.

V průběhu rozhovoru při konzultacích dochází ke zformulování cíle, kterého chce odsouzený pachatel dosáhnout společně s pracovníkem, k posilování aktivity a kompetence odsouzeného v řešení jeho problémů, k motivaci ke změnám, směřujícím k vedení či udržení řádného života. Za důležité se považuje to, že probační úředník nepřebírá odpovědnost za řešení problémů a úkolů odsouzeného,

¹¹¹ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediacce : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 76.

ale povzbuzuje jej, motivuje a zplnomocňuje k tomu, aby dokázal věci řešit sám bez střetů se zákonem.¹¹²

Nedílnou součástí odborné práce probačního úředníka v rámci výkonu dohledu je také navštívit odsouzeného v místě jeho bydliště. Účelem takové návštěvy je poznat přirozené sociální prostředí odsouzeného, zmapovat jeho sociální zázemí i vztahy a také ověřit informace, které odsouzený sdělil probačnímu úředníkovi.¹¹³

5.3.2. Snížení rizika recidivy pachatele

Podstatnou složkou práce probačního úředníka je zjišťování informací o odsouzeném, poškozeném, okolnostech trestného činu, a to od klientů (odsouzený, poškozený), orgánů činných v trestním řízení, dalších osob, institucí a organizací. Zjišťování informací, jejich porovnávání a nalézáním souvislostí s trestnou činností klienta vzniká analýza rizik a potřeb odsouzeného, jemuž je uložen dohled. Na základě analýzy, mapování a vyhodnocování rizik a potřeb pak pracovník probační a mediační služby navrhuje konkrétní opatření, jež mohou přispět ke snížení rizika recidivy a rizika újmy. Riziko obecně znamená pravděpodobnost, že v budoucnu dojde k události s negativním dopadem, jde o kalkulaci pravděpodobnosti výskytu či vzniku události a pravděpodobnosti jejího dopadu na koho či na co a s jakými důsledky. Probační úředník se musí zabývat zjišťováním a vyhodnocováním statických i dynamických rizikových faktorů. Statickými faktory jsou u odsouzeného věk, pohlaví, typ trestné činnosti, počet předchozích odsouzení. Za dynamické faktory lze považovat bydlení, zaměstnání, vzdělání, sociální kontakty a dovednosti, zdravotní stav, závislosti apod.¹¹⁴

Tímto tématem se zabývám v kapitole Vyhodnocování potřeb a rizik.

¹¹² Tamtéž, s. 76.

¹¹³ Tamtéž, s. 79.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 77.

5.3.3. Spolupráce s poškozeným

Povinností probačního úředníka, která vyplývá z metodických standardů Probační a mediační služby ČR, je navázání kontaktu s osobou, která utrpěla újmu v souvislosti s trestným činem. Probační úředník oběť kontaktuje, nabídne jí spolupráci a předá jí potřebné informace. Profesionálně vedený rozhovor probačního úředníka s obětí má řadu pravidel, která jsou stanovena v metodických standardech Probační a mediační služby ČR.¹¹⁵

Při osobním jednání s obětí probační úředník respektuje tato pravidla¹¹⁶:

- vyslechne příběh ve formě, v jaké ho oběť sděluje,
- umožní ventilaci pocitu a prožitku oběti, její vlastní zkušenosti,
- poskytne oběti přátelskou podporu, reaguje na její dotazy a potřeby, očekávání od spolupráce,
- ve svých dotazech se zaměřuje na aktuální pocity, reakce a problémy oběti, nikoli na detaily spáchaného činu,
- vyjadřuje svoji osobní účast a empatii,
- vyhýbá se projevům své vlastní fascinace příběhem (např. větám typu „no to je hrozné...“),
- zjišťuje aktuální zdravotní stav oběti v souvislosti s následky a dopady trestného činu na oběť, např. zdravotní obtíže a v případě potřeby zprostředkovává zdravotní péči u odborníků, které osobně zná,
- v případě zájmu oběti doplňuje informace týkající se právního kontextu daného případu, zprostředkovává oběti pomoc u organizace poskytující bezplatnou právní pomoc,
- zaměřuje se také na zjištění, zda někdo další v okolí oběti nepotřebuje profesionální pomoc,
- předává oběti informace o dostupných organizacích poskytujících různé typy služeb pro oběti trestných činů, popřípadě zprostředkování kontaktu s těmito organizacemi,

¹¹⁵ Metodický standard PMS ČR v rámci zajištění výkonu probačního dohledu nad pachateli trestných činů. Pokyn ředitele PMS ČR, č.7/2010 ze dne 4.června 2010.

¹¹⁶ Metodický standard PMS ČR v rámci zajištění výkonu probačního dohledu nad pachateli trestných činů. Pokyn ředitele PMS ČR, č.7/2010 ze dne 4.června 2010.

- respektuje přání oběti (v rámci reálných možností), nevnučuje oběti vlastní představy o dalším postupu a o řešení situace.

5.3.4. Probační plán dohledu

V dohledu je zásadním dokumentem probační plán dohledu. Je to klíčový kontrakt mezi odsouzeným a pracovníkem probační a mediační služby ve výkonu dohledu. Umožňuje rozčlenit obsahovou náplň dohledu a popsat aktivity odsouzeného směřující k vedení řádného života do konkrétních a měřitelných postupných kroků směřujících k vytyčenému cíli. Plán obsahuje po dohodě s odsouzeným termíny plnění jednotlivých úkolů. Jde například o náhradu škody poškozeným, omezení zdržet se pobytu v konkrétním místě, zdržet se konzumace alkoholu, omamných a psychotropních látek, dále to mohou být různé povinnosti jako absolvovat léčbu závislostí, podrobit se ve zkušební době probačnímu resocializačnímu programu, absolvovat program psychologického poradenství a podobně. V plánu dohledu jsou zahrnuty i povinnosti spojené se zadlužeností odsouzeného, např. plnit nastavený splátkový kalendář při neplacení výživného na děti. Řeší se i finanční gramotnost odsouzených pomocí školících programů realizovaných nevládními organizacemi.¹¹⁷

5.3.5. Probační resocializační program

Probační resocializační program je specializovaný program realizovaný externím poskytovatelem, tj. subjektem stojícím mimo probační a mediační službu. Tento typ programu zajišťuje buď výkon rozhodnutí soudu spočívající v konkrétní povinnosti obviněného či odsouzeného podrobit se programu se specifickým zaměřením, nebo nabízí pomoc a podporu také těm obviněným a odsouzeným, kteří se sami na základě svého uvážení chtějí programu účastnit.¹¹⁸

¹¹⁷ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediacce : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 78.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 81.

Probační a mediační služba ve výkonu tohoto opatření spolupracuje s nestátními organizacemi poskytujícími sociálně terapeutické programy, doléčovací programy, programy charitativní pomoci a podpory a dále s řadou jiných zařízení.¹¹⁹

Probační resocializační programy jsou z velké části zajišťovány nevládními organizacemi. Smysl takové provázané práce státu a privátního sektoru není jen ekonomický, ale má také hluboký občanský a demokratický význam. Justice si tak nečiní absolutní monopol na výkon a zajištění všech činností a úkonů spravedlnosti, jež musí pokrývat, a dává příležitost nevládním organizacím a spolkům, aby se podílely na výkonu a zajištění trestní spravedlnosti. Z organizací podílejících se na těchto programech lze jmenovat sdružení Podané ruce, Člověk v tísni, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, Českou katolickou charitu, Armádu spásy apod.¹²⁰

Z dosavadní zkušenosti probační a mediační služby vyplývá, že bez fungující a široké sítě těchto zařízení je efektivita výkonu probace výrazně snížena.¹²¹

5.3.6. Zpráva o průběhu dohledu

O průběhu výkonu dohledu je pracovník probační a mediační služby povinen zpracovat zprávy o průběhu dohledu (pravidelně jednou za šest měsíců, nestanoví-li soudce nebo státní zástupce jinak). Zpráva vedle základních informací o aktuální životní situaci odsouzeného obsahuje úředníkově zhodnocení spolupráce s klientem a jeho návrhy na další průběh dohledu včetně návrhu na opatření v případě, kdy odsouzený neplní podmínky dohledu.¹²²

Zpráva o průběhu dohledu má svou strukturu, danou metodickým standardem. Dá se rozčlenit do tří částí, z nichž jedna mapuje poměry odsouzeného, jeho pobyt, aktuální osobní situaci, zaměstnání, souhrnně jak a kde odsouzený žije. Další část zprávy je zaměřena legislativně, zda a jak odsouzený plní soudem uložené povinnosti, jak plní celkově probační plán dohledu. Poslední část zprávy se zaměřuje na průběh dohledu a spolupráci odsouzeného s pracovníkem probační a

¹¹⁹ Matoušek, O., Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha : Portál, 2005. s. 294.

¹²⁰ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 177.

¹²¹ Matoušek, O., Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha : Portál, 2005. s. 294.

¹²² Tamtéž, s. 293.

mediační služby. Ten zhodnotí, zda odsouzený spolupracoval nebo se „jen dostavoval“, zda dokládal požadované informace, plnil vše, co je zaznamenáno v plánu dohledu. Ve zprávě je také uvedeno, na jaké konkrétní věci bude dohled zaměřen v další části zkušební doby.¹²³

Na konci zkušební doby sestavuje pracovník na základě všech zjištěných a ověřených informací závěrečnou zprávu o průběhu dohledu, v níž jednoznačným způsobem sdělí soudu, zda odsouzený podmínky dohledu a uložené povinnosti či omezení plnil, nebo neplnil. Struktura zprávy je totožná s průběžnou zprávou, jen není zaměřena na obvyklé šestiměsíční sledované období, ale hodnotí celý dohled. Tato zpráva je jedním z podkladů, na jejichž základě soud rozhodne, zda se odsouzený ve zkušební době osvědčil, nebo naopak neosvědčil a podmíněně odložený výkon trestu odnětí svobody vykoná.¹²⁴

5.3.7. Statistické údaje¹²⁵

Rok	POD – podmíněné odsouzení s dohledem	PO – podmíněné odsouzení
2005	1 930	36 006
2006	1 979	38 657
2007	2 012	42 242
2008	2 067	42 157
2009	2 088	41 686
2010	2 642	44 403

Legenda:

POD – podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

PO – podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody

V tabulce jsou uvedeny počty uložených podmíněných trestů s dohledem a celkový počet uložených podmíněných trestů v letech 2005 až 2010. Z tabulky je zřejmé, že v obou uvedených kategoriích trestů se jejich počet výrazně zvýšil. V roce 2010 to bylo číslo 2642 uložených trestů, což je o 712 více než v roce 2005. Lze říci, že se tento alternativní trest jeví soudcům jako varianta, kterou lze využívat

¹²³ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s 81.

¹²⁴ Tamtéž, s. 82.

¹²⁵ Statistická ročenka České republiky 2011 [online]. Český statistický úřad [cit. 17.5.2012]. Dostupné na: <<http://m.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/kapitola/0001-11-2010-2700>>.

častěji. A v neposlední řadě že je to varianta alternativního trestu, která pomůže snížit počty uvězněných osob ve výkonu trestu odnětí svobody.

5.4. Trest obecně prospěšných prací – charakteristika

Trest obecně prospěšných prací je pravděpodobně jedním z nejprogresivnějších ambulantních opatření evropského trestního práva posledních několika let. Obecně prospěšné práce bývají obvykle koncipovány jako trestněprávní sankce, kterou ukládá soud, protože byl spáchán trestný čin menší závažnosti a lze předpokládat, že účelu trestu bude dosaženo. Pro používání tohoto trestu hovoří tři podstatná hlediska. Prvním hlediskem je represivní aspekt, tj. sankce poskytuje možnost alespoň symbolického zadostiučinění. Druhým hlediskem je punitivní aspekt, tj. v dnešní společnosti je stále více ceněný volný čas, a ten je zkrácen pro účely trestu. Posledním hlediskem je aspekt resocializace, z toho důvodu, že tímto druhem trestu lze resocializace docílit spíše než krátkodobým trestem odnětí svobody.¹²⁶

Trest obecně prospěšných prací je alternativním trestem umožňujícím pachateli méně závažné trestné činnosti odčinit trestné jednání vlastní aktivitou, prací k obecně prospěšným účelům. Výměra trestu se pohybuje v rozsahu 50-300 hodin a odsouzený je povinen vykonat práce osobně, bezplatně a ve svém volném čase.¹²⁷

Trest obecně prospěšných prací záleží v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce ve prospěch obce, při údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací, nebo jiné obdobné práce sledující obecný prospěch, přičemž podle konkrétních potřeb dané obce a místních podmínek půjde zpravidla o málo kvalifikovanou fyzickou práci. Smyslem výkonu takových prací je vytvoření nějakého užitečného výsledku, který musí sloužit širšímu okruhu lidí. Obecně prospěšné práce lze provádět v součinnosti s jinými fyzickými nebo právníky osobami v návaznosti na jejich činnost prováděnou ve prospěch obce.¹²⁸

¹²⁶ Žatecká, E., Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava : Key Publishing, 2007. s. 80.

¹²⁷ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník § 63, § 65

¹²⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha : C.H.Beck, 2000, s. 320.

Při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlédne soud také k tomu, jaká je zdravotní způsobilost pachatele. Trest obecně prospěšných prací soud neuloží, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce. Práce, jež jsou obsahem výkonu tohoto druhu trestu, totiž musí pachatel vykonat sám osobně a jestliže by bylo už v době ukládání trestu zřejmé, že jeho zdravotní stav mu to neumožní, nemělo by žádný smysl ukládat trest obecně prospěšných prací.¹²⁹

Ve vztahu k soudu provádí probační úředník předjednání uložení trestu obecně prospěšných prací, zjišťování stanoviska odsouzeného k uložení trestu obecně prospěšných prací a vyhodnocení rizik pro výkon tohoto trestu. Probační úředník je garantem zajištění výkonu trestu obecně prospěšných prací, navrhuje konkrétní místo výkonu a druh prací, sleduje průběh, informuje soud o vykonání trestu obecně prospěšných prací či případných potížích. Zajišťuje soudu kompletní informační servis ohledně obecně prospěšných prací v daném soudním okrese.¹³⁰

5.5. Trestněprávní kontext obecně prospěšných prací

Podle § 314e odst. 2 trestního řádu lze trestním příkazem uložit trest obecně prospěšné práce.

Podle § 314e odst. 3 trestního řádu trest obecně prospěšných prací může být trestním příkazem uložen pouze po předchozím vyžádání si zprávy probačního úředníka obsahující zjištění o možnostech výkonu tohoto trestu a o zdravotní způsobilosti obviněného, včetně stanoviska obviněného k uložení tohoto druhu trestu. Trest obecně prospěšných prací je ukládán s přihlédnutím k této zprávě.

Podle § 62 odst. 1 trestního zákoníku soud může uložit trest obecně prospěšných prací, odsuzuje-li pachatele za přečiny – za všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Jako samostatný trest může být trest obecně prospěšných prací uložen, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba.

Podle § 62 odst. 2 trestního zákoníku soud trest obecně prospěšných prací zpravidla neuloží, jde-li o pachatele, kterému byl trest obecně prospěšných prací

¹²⁹ Tamtéž, s. 322.

¹³⁰ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s 91.

v době tří let předcházejících uložení tohoto druhu trestu přeměněn na trest odnětí svobody.

Podle § 62 odst. 3 trestního zákoníku trest obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Práce nesmí sloužit výdělečným účelům odsouzeného.

Podle § 65 odst. 1 trestního zákoníku je odsouzený povinen trest vykonat osobně a bezplatně ve svém volném čase nejpozději do dvou let ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou odsouzený

- a) nemohl obecně prospěšné práce vykonávat pro zdravotní nebo zákonné překážky, nebo
- b) byl ve vazbě nebo vykonával trest odnětí svobody.

Dle § 65 odst. 2 trestního zákoníku jestliže pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu obecně prospěšných prací nevede řádný život, vyhýbá se nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestu obecně prospěšných prací, jinak maří výkon tohoto rozhodnutí nebo zaviněně tento trest ve stanovené době nevykonává, může soud přeměnit, a to i během doby stanovené pro jeho výkon, trest obecně prospěšných prací nebo jeho zbytek

- a) za podmínek § 60 odst. 1 v trest domácího vězení a pro případ, že by výkon tohoto trestu byl zmařen, stanovit náhradní trest odnětí svobody, který nesmí být přísnější nežli trest, který by pachateli hrozil v případě přeměny trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody, přitom každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítá za jeden den domácího vězení, nebo
- b) v trest odnětí svobody a rozhodnout zároveň o způsobu jeho výkonu, přitom každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného

trestu obecně prospěšných prací se počítá za jeden den odnětí svobody.

Dle § 65 odst. 4 trestního zákoníku na pachatele, kterému byl uložen trest obecně prospěšných prací, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.

Dle § 335 trestního řádu se trest obecně prospěšných prací vykonává v obvodu okresního soudu, ve kterém odsouzený bydlí. Se souhlasem odsouzeného může být trest vykonáván i mimo tento obvod.

Dle § 336 odst. 1 trestního řádu se nařídí výkon trestu, jakmile se rozhodnutí, podle něhož se má vykonat trest obecně prospěšných prací, stane vykonatelným, předseda senátu zašle jeho opis probačnímu úředníkovi.

Dle § 336 odst. 2 trestního řádu o druhu a místě výkonu obecně prospěšných prací rozhodne okresní soud, který trest obecně prospěšných prací uložil, na návrh probačního úředníka. Probační úředník v návrhu vychází z potřeby výkonu těchto prací v obvodu okresního soudu, ve kterém odsouzený bydlí, a přihlíží k tomu, aby je odsouzený vykonával co nejbližší místu, kde bydlí. Má-li být trest obecně prospěšných prací vykonáván mimo obvod okresního soudu, ve kterém odsouzený bydlí, je součástí návrhu probačního úředníka také písemný souhlas odsouzeného s tímto výkonem.

Dle § 336 odst. 3 trestního řádu je v rozhodnutí odsouzený poučen o jeho povinnosti dostavit se do 14 dnů od oznámení tohoto rozhodnutí do střediska Probační a mediační služby v obvodu okresního soudu, v němž má být trest obecně prospěšných prací vykonán, za účelem projednání podmínek výkonu trestu obecně prospěšných prací, a o jeho povinnosti dostavit se v den stanovený probačním úředníkem pověřeným kontrolou nad výkonem tohoto trestu na obecní úřad nebo instituci, u nichž má obecně prospěšné práce vykonávat, za účelem nástupu výkonu trestu. Zároveň jej upozorní na následky nesplnění těchto povinností.

5.6. Výkon a kontrola obecně prospěšných prací v praxi

V této kapitole stručně popíšu, jak probíhá činnost probačního úředníka, který byl soudem pověřen k výkonu probačních činností spojených s výše uvedeným trestem.

Samotnému nařízení výkonu trestu obecně prospěšných prací předchází rozhodnutí, podle něhož se má trest obecně prospěšných prací vykonat. Tímto rozhodnutím může být odsuzující rozsudek nebo trestní příkaz, vydaný zpravidla okresním soudem, výjimečně i soudem krajským jako soudem prvního stupně. Jakmile se toto rozhodnutí stane vykonatelným, předseda senátu zašle jeho opis okresnímu soudu, v jehož obvodu má odsouzený uložený trest vykonávat, jímž je zásadně okresní soud, v jehož obvodu má odsouzený bydliště.¹³¹

5.6.1. Zjišťování stanoviska obviněného k uložení trestu obecně prospěšných prací

Při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlíží soudce ke stanovisku pachatele, k jeho zdravotnímu stavu a k možnosti uložení tohoto trestu. V případech, kdy soud rozhoduje trestním příkazem, aniž by bylo nařízeno hlavní líčení, je vyžadována zpráva Probační a mediační služby obsahující zjištění o možnostech výkonu tohoto trestu a o zdravotní způsobilosti obviněného, včetně stanoviska obviněného k uložení tohoto druhu trestu. Zpráva Probační a mediační služby zahrnuje také zvážení rizikových faktorů pro výkon obecně prospěšných prací, jako jsou: časové možnosti obviněného, jeho pracovní návyky, znalosti, dovednosti, předchozí trestná činnost, osobní faktory, jako je agresivita, závislost na psychotropních a omamných látkách apod. Výsledkem činnosti Probační a mediační služby může být doporučení uložení trestu obecně prospěšných prací i doporučení k odklonu v trestním řízení nebo k uložení jiného trestu. Tímto postupem je zajištěna eliminace nevhodně uložených trestů obecně prospěšných prací obviněným bez faktického trvalého bydliště, invalidům, nemotivovaným obviněným.¹³²

Ve vztahu k odsouzenému a poškozenému je probační úředník profesionálem pověřeným vedením případu, zajišťuje základní servis pro poškozené

¹³¹ Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád § 314e

¹³² Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 92.

(informace o jejich právech v průběhu trestního řízení, o možnostech náhrady škody) a ve vztahu k odsouzenému prostřednictvím profesionálního rozhovoru poskytuje základní informace o trestu obecně prospěšných prací, motivuje odsouzeného k výkonu trestu, pomáhá při řešení problémů, kontroluje výkon obecně prospěšných prací a plnění soudem uložených omezení a povinností. Probační úředník je manažerem, jenž mapuje vhodné poskytovatele obecně prospěšných prací, získává nové poskytovatele, spolupracuje se současnými poskytovateli, komunikuje se soudci, vyššími soudními úředníky, tj. zajišťuje management obecně prospěšných prací v daném soudním okrese.¹³³

5.6.2. Katalog poskytovatelů obecně prospěšných prací

Nezbytnou součástí výkonu trestu obecně prospěšných prací jsou poskytovatelé. Poskytovatelé obecně prospěšných prací v České republice jsou evidováni v celorepublikovém elektronickém katalogu přístupném soudcům, vyšším soudním úředníkům a pracovníkům Probační a mediační služby ČR. Podmínkou zařazení poskytovatele obecně prospěšných prací do katalogu je splnění zákonných podmínek obecně prospěšných prací a projevení zájmu o provádění těchto prací formou požadavku. Požadavek odráží aktuální potřebu prací, odhad rozsahu hodin na její provádění a počet osob, které mohou činnost provádět souběžně. Uvádí bližší údaje, zda se jedná o sezonní práci nebo o činnost, kterou lze provádět kdykoli v roce, ale i specifické požadavky poskytovatele, které souvisejí s určitou prací a vztahují se k trestnému jednání či charakteristikám odsouzeného. Například pro práci v mateřské školce se jistě hodí jiný typ odsouzených než pro práci na lince pro třídění odpadu. Požadavek eviduje specialista na obecně prospěšné práce ve středisku Probační a mediační služby, jenž je odpovědný také za aktualizaci katalogu poskytovatelů za soudní okres. Probační úředník vytipovává vhodné poskytovatele, dotazuje se na potřebu prací, poskytuje jim potřebné informace.¹³⁴

¹³³ Tamtéž, s. 91.

¹³⁴ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 92.

5.6.3. Rozhodnutí o uložení trestu obecně prospěšných prací a nařízení jeho výkonu

Soud ukládá trest obecně prospěšných prací trestním příkazem nebo rozsudkem v hlavním líčení. Po právní moci tohoto rozhodnutí soud usnesením nařizuje výkon trestu obecně prospěšných prací na konkrétním místě spolu se specifikací druhu prací. Podklady pro vydání usnesení připravuje Probační a mediační služba ve spolupráci s poskytovatelem obecně prospěšných prací, v souladu s jeho požadavky na obecně prospěšné práce a na základě konzultací s obviněným. Po nařízení výkonu trestu je odsouzený povinen dostavit se do střediska Probační a mediační služby, kde je stanoven termín, v němž se dostaví k poskytovateli obecně prospěšných prací. Probační úředník napomáhá první komunikaci mezi odsouzeným a poskytovatelem prací sjednáním termínu, kdy bude uzavřena dohoda o provádění obecně prospěšných prací. Komunikuje s oběma stranami, připomíná základní informace důležité pro výkon obecně prospěšných prací, nabízí svou pomoc v případě problémů, upozorňuje na povinnosti odsouzeného.¹³⁵

5.6.4. Zahájení a průběh výkonu trestu obecně prospěšných prací

Odsouzený a poskytovatel obecně prospěšných prací uzavírají dohodu¹³⁶, v níž jsou definována základní pravidla spolupráce. Dále je stanoven harmonogram¹³⁷ s konkrétními termíny pro výkon obecně prospěšných prací. Tato doba se pohybuje v limitu dvou let od nařízení výkonu trestu, což je zákonná lhůta pro výkon trestu obecně prospěšných prací. Poskytovatel je povinen poučit odsouzeného o bezpečnosti práce a předat – pokud jsou potřebné – pracovní a ochranné pomůcky. Výkon obecně prospěšných prací probíhá za vzájemné komunikace poskytovatele obecně prospěšných prací a probačního úředníka, včetně osobních návštěv probačního úředníka u poskytovatele obecně prospěšných prací. Během výkonu trestu obecně prospěšných prací probační úředník sleduje dodržování přiměřených povinností a omezení (viz. kapitola Trestněprávní kontext

¹³⁵ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 93.

¹³⁶ viz. příloha č. 1

¹³⁷ viz. příloha č. 2

podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem) a zda odsouzený vede řádný život.¹³⁸

V případech, kdy odsouzený nekontaktuje určeného pracovníka v organizaci, kde má výkon trestu obecně prospěšných prací probíhat, je probační úředník povinen ověřit, zda usnesení bylo odsouzenému doručeno. Pokud bylo doručeno, probační úředník odsouzeného upozorní na možné důsledky jeho počínání. Kontaktní osoba v organizaci neprodleně informuje probační úředníky v momentech, kdy odsouzený nezahájí výkon trestu, nedostavuje se v termínech, na kterých se domluvili s poskytovatelem, anebo neplní řádně své povinnosti. Opět dojde k tomu, že probační úředník zkontaktuje odsouzeného a upozorní ho na jeho povinnosti s důrazem na možné následky jeho pasivního přístupu a vyzve ho k jejich dodržování.¹³⁹

5.6.5. Přeměna trestu obecně prospěšných prací na nepodmíněný trest

Zjistí-li se, že odsouzený neprovádí bez závažného důvodu práce mu uložené dle sjednaného harmonogramu, v dohodnutém rozsahu a kvalitě, vyrozumí o tom kontaktní osoba neprodleně středisko Probační a mediační služby a spolupracuje s ní na řešení situace. Probační úředník kontaktuje odsouzeného, aby zjistil důvody bránící mu ve vykonání trestu, a upozorní ho na možné následky. A pokud odsouzený i přes tuto výzvu trest nevykonává, zašle mu středisko doporučeně poslední výzvu k nástupu trestu, po jejímž marném uplynutí podá soudu návrh na přeměnu trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody.¹⁴⁰

5.6.6. Ukončení výkonu trestu obecně prospěšných prací

Po ukončení výkonu trestu obecně prospěšných prací poskytovatel o této skutečnosti informuje Probační a mediační službu, která zajistí předání této zprávy soudu. Protože se u obecně prospěšných prací na pachatele hledí, jako by nebyl

¹³⁸ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 93.

¹³⁹ Žatecká, E., Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava : Key Publishing, 2007. s. 85.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 88.

odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu či jeho zbytku pravomocně upuštěno, následuje zahlázení odsouzení z rejstříku trestů.¹⁴¹

Probační úředník informuje taktéž soud o tom, zda odsouzený nahradil škodu a jaké kroky učinil k urovnání vztahů mezi poškozeným a odsouzeným.¹⁴²

Ukončení probačního spisu je záležitostí administrativní, do spisu je založeno rozhodnutí soudu o vykonání, přeměnění, upuštění od trestu. Následuje ukončení spisu a vyřazení z evidence střediska v souladu se spisovým řádem.¹⁴³

5.6.7. Statistické údaje¹⁴⁴

Rok	TOPP – trest obecně prospěšných prací
2005	11 990
2006	11 787
2007	11 921
2008	11 193
2009	11 242
2010	7 420

Legenda: TOPP – trest obecně prospěšných prací

Obdobně jako u předchozího alternativního trestu jsou v tabulce uvedeny počty daného trestu, v tomto případě obecně prospěšných prací, v letech 2005 až 2010. Z údajů je zřejmé, že tento alternativní trest má v letech 2005 až 2009 relativně vyrovnané zastoupení, co se týče počtu uložených trestů. Za rok 2010 je uvedeno číslo 7420, což lze vnímat jako výrazný pokles oproti předchozím letům. Domnívám se, že snížení počtu uložených trestů obecně prospěšných prací může souviset s tím, že od roku 2010 se v systému české justice objevily nové alternativní tresty (mj. trest domácího vězení). Za další důležitou okolnost považuji to, že zákon ukládá soudům, aby předjednaly uložení tohoto trestu s příslušným střediskem Probační a mediační služby ČR, a tím se eliminují nevhodně uložené tresty (například pachatelům, u kterých je zřejmé, že trest nemohou nebo nechtějí vykonat), což v důsledku vede k tomu, že soudci více zvažují, zda tento trest uložit, či dát přednost jinému trestu.

¹⁴¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník § 106

¹⁴² Žatecká, E., Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Ostrava : Key Publishing, 2007. s. 89.

¹⁴³ Tamtéž, s. 89.

¹⁴⁴ Statistická ročenka České republiky 2011 [online]. Český statistický úřad [cit. 17.5.2012]. Dostupné na: <<http://m.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/kapitola/0001-11-2010-2700>>.

5.7. Trest domácího vězení – charakteristika

Trest domácího vězení je alternativou k trestu odnětí svobody, jeho ukládání se očekává u pachatelů, kteří nesplňují podmínky pro uložení mírnějšího trestu odnětí svobody podmíněně odloženého a není nutno jim uložit trest odnětí svobody vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu, osobě a poměrům pachatele. Odsouzený není omezen v zaměstnání, v čerpání zdravotní péče, v duchovním rozvoji ve své církvi.¹⁴⁵

Tento trest je v trestním zákoníku uveden jako druhý nejprísrnější, tedy na druhém místě (za trestem odnětí svobody).¹⁴⁶

Trest domácího vězení spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech v době od 20.00 hodin do 5.00 hodin. S přihlédnutím k poměrům odsouzeného může soud stanovit odlišnou dobu zdržování se v určeném místě, popř. povolit navštěvování pravidelných bohoslužeb či náboženských shromáždění ve dnech pracovního klidu a volna. Trest je ukládán pachatelům starším patnácti let, přičemž doba trvání domácího vězení může být až dva roky. Před rozhodnutím soudu dá pachatel písemný slib, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při kontrole trestu poskytne potřebnou součinnost. Soud může uložit odsouzenému na dobu výkonu tohoto trestu přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, zpravidla mu rovněž uloží, aby podle svých sil nahradil škodu způsobenou trestným činem.¹⁴⁷

Domnívám se, že omezení osobní svobody odsouzených, kterým byl uložen trest domácího vězení, je výrazné, jak je patrné z výše uvedených informací. Oproti dříve ukládaným alternativním trestům nespojených s odnětím svobody je tímto trestem způsoben značný zásah do možnosti odsouzeného disponovat svým volným časem, když nesmí svůj byt opustit ani o víkendech či svátcích.

Počátek výkonu trestu domácího vězení stanoví soud tak, aby si odsouzený mohl obstarat své záležitosti. Současně určí místo výkonu trestu, jímž je obydlí, kde se odsouzený zdržuje. Dodržování domácího vězení kontroluje namátkovým

¹⁴⁵ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 150.

¹⁴⁶ Probační a mediační služba České republiky [online]. 2012 [cit. 22.5.2012]. Trest domácího vězení a jeho právní úprava. Dostupné na: <<https://www.pmscr.cz/trest-domaciho-vezeni-2/>>.

¹⁴⁷ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 150.

způsobem probační úředník do doby, než bude zprovozněn elektronický kontrolní systém. Na financování nákladů domácího vězení se odsouzený spolupodílí. Základní podmínkou pro účinné využívání funkce a smyslu trestu domácího vězení je kvalitní spolupráce soudu a Probační a mediační služby, neboť úspěšnost tohoto trestu závisí na kvalitních informacích, které poskytne probační úředník soudu před rozhodnutím, a na připravenosti obviněného, jeho motivaci a důkladné informovanosti, což může zajistit probační úředník v průběhu spolupráce s obviněným.¹⁴⁸

Podle Ministerstva spravedlnosti ČR se uvažuje o menším výběrovém řízení na dodávku elektronických náramků na hlídání lidí odsouzených do domácího vězení. Chce si ověřit, jak by takový systém fungoval. Elektronických náramků by byly zhruba dvě desítky a cena byla odhadnuta na tři sta až čtyři sta tisíc korun. Spustit elektronické hlídání domácích vězňů by ale ministerstvo spravedlnosti chtělo provést v době, až to bude ekonomicky výhodné. Za hranici se pokládá počet pěti set lidí odsouzených do domácího vězení. Výběrové řízení na elektronické hlídání domácích vězňů ministerstvo spravedlnosti již vypsal za minulé vlády, ale současné vedení úřadu dvoumiliardový tendr zrušilo.¹⁴⁹

V současné době však Česká republika postoupila o krok dále, protože od 1.7. 2012 zahájila projekt elektronického monitoringu s cílem využít získané zkušenosti pro přípravu širšího zavedení tohoto kontrolního nástroje do praxe trestní justice.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 151.

¹⁴⁹ ČTK, Týden.cz [online]. 2012 [cit. 17.5.2012]. Ministerstvo chce nakoupit náramky pro domácí vězně. Dostupné na: <https://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?IDA=488>.

¹⁵⁰ Probační a mediační služba České republiky [online]. 2012 [cit. 1.8.2012]. Zkušební provoz elektronického monitoringu odsouzených. Dostupné na: <<https://www.pmscr.cz/aktual/>>.

5.8. Trestněprávní kontext trestu domácího vězení

Dle § 60 odst. 1 trestního zákoníku soud může uložit trest domácího vězení až na dvě léta, odsuzuje-li pachatele přečinu, jestliže:

- a) vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele lze mít důvodně za to, že postačí uložení tohoto trestu, a to popřípadě i vedle jiného trestu, a
- b) pachatel dá písemný slib, že ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou potřebnou součinnost.

Podle § 60 odst. 3 trestního zákoníku trest domácího vězení spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se po dobu výkonu tohoto trestu v určeném obydlí nebo jeho části v soudem stanoveném časovém období, nebrání-li mu v tom důležité důvody, zejména výkon zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění nebo úrazu, zdravotnické zařízení je povinno na vyžádání orgánu činného v trestním řízení mu tuto skutečnost sdělit.

Podle § 60 odst. 4 trestního zákoníku soud stanoví časové období, ve kterém je odsouzený povinen se zdržovat v určeném obydlí nebo jeho části, v pracovních dnech, ve dnech pracovního klidu a pracovního volna s přihlédnutím zejména k jeho pracovní době a k času potřebnému k cestě do zaměstnání, k péči o nezletilé děti a k vyřizování nutných osobních a rodinných záležitostí, aby při zajištění všech nezbytných potřeb odsouzeného a jeho rodiny ho přiměřeně postihl na svobodě. Soud může odsouzenému povolit navštěvování pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění i ve dnech pracovního klidu a pracovního volna.

Dle § 60 odst. 5 trestního zákoníku soud může uložit pachateli na dobu výkonu tohoto trestu přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, směřující k tomu, aby vedl řádný život, zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu nebo odčinil nemajetkovou újmu, kterou trestným činem způsobil, nebo aby vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem.

Podle § 61 trestního zákoníku může soud přeměnit trest domácího vězení, jestliže se pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu domácího vězení vyhýbá nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestu domácího vězení, jinak maří výkon tohoto trestu nebo zaviněně

nevykonává ve stanovené době uložený trest. Soud může trest domácího vězení nebo jeho zbytek přeměnit i během doby stanovené pro jeho výkon v trest odnětí svobody a rozhodnout zároveň o způsobu jeho výkonu, přitom každý i jen započatý jeden den nevykonaného trestu domácího vězení se počítá za jeden den odnětí svobody.

Dle § 334a odst.1 trestního řádu jakmile se rozhodnutí, podle něhož se má vykonat trest domácího vězení, stalo vykonatelným, předseda senátu zašle odsouzenému a příslušnému středisku Probační a mediační služby nařízení výkonu tohoto trestu, v kterém určí:

- a) počátek výkonu tohoto trestu a
- b) místo výkonu tohoto trestu.

Dle § 334a odst. 2 trestního řádu počátek výkonu trestu domácího vězení stanoví předseda senátu tak, aby si odsouzený mohl obstarat své záležitosti.

Dle § 334a odst. 3 místo výkonu trestu stanoví předseda senátu v obydlí odsouzeného v místě trvalého pobytu nebo v místě, kde se odsouzený zdržuje, a to s přihlédnutím k jeho osobním a rodinným poměrům, je-li odsouzený zaměstnán, přihlédne i k místu výkonu zaměstnání a k možnostem dopravy do zaměstnání.

Dle § 334b trestního řádu kontrolu výkonu trestu domácího vězení zajišťuje Probační a mediační služba sama nebo ve spolupráci s provozovatelem elektronického kontrolního systému, který umožňuje detekci pohybu odsouzeného, nebo namátkovou kontrolou prováděnou probačním úředníkem, za tímto účelem je odsouzený povinen probačnímu úředníkovi umožnit vstup do místa výkonu trestu.

Dle § 334f odst. 4 trestního řádu soud může upustit od výkonu trestu domácího vězení nebo jeho zbytku tehdy, zjistí-li, že odsouzený onemocněl nevyléčitelnou životu nebezpečnou nemocí nebo nevyléčitelnou nemocí duševní nebo z jiných obdobně závažných důvodů.

Dle § 334g odst. 1 trestního řádu o přeměně trestu domácího vězení v trest odnětí svobody rozhodne předseda senátu na návrh probačního úředníka nebo i bez takového návrhu ve veřejném zasedání.

Dle § 334g odst. 2 trestního řádu proti rozhodnutí podle odstavce 1 je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek.

5.9. Výkon a kontrola domácího vězení v praxi

V této kapitole stručně popíšu, jak probíhá činnost probačního úředníka, který byl soudem pověřen k výkonu probačních činností spojených s výše uvedeným trestem.

Pokud se od trestu domácího vězení očekává ta úloha, kterou má hrát alternativní trest jako specifická forma ochrany společnosti založená na přiměřené reakci na spáchaný trestný čin a odstranění konfliktního stavu se zapojením odsouzeného a poškozeného, pak činnost Probační a mediační služby ve všech fázích trestního řízení hraje klíčovou roli a nelze ji omezit pouze na kontrolní činnost ve vykonávacím řízení.¹⁵¹

Role probačního úředníka u trestu domácího vězení lze rozčlenit na tři fáze trestního řízení¹⁵²:

První fází je předběžné šetření, kdy se probační úředník ještě před rozhodnutím soudu podílí na výběru a vyhodnocení vhodných pachatelů, zjišťuje jejich postoj k trestné činnosti, zájem odčinit vzniklé důsledky včetně konkrétních kroků k náhradě škody. Poskytuje adekvátní informace obviněnému o domácím vězení, zajišťuje a zprostředkovává jeho písemný slib jako zákonnou podmínku pro rozhodnutí soudu. Zjišťuje podmínky jeho bydliště, zaměstnání a způsobu života, rovněž posouzení sociálních a rodinných poměrů obviněného je důležité pro to, aby trest domácího vězení neznamenal zátěž pro rodinné příslušníky.

Druhou fází je projednání podmínek pro nařízení trestu. Ve fázi po pravomocném rozhodnutí soudu je úkolem probačního úředníka vést odsouzeného k zařízení si svých osobních a rodinných záležitostí tak, aby trest nemusel být následně odkládán, měněn nebo přerušován, ale naopak aby mohl být v co nejkratší době zahájen bez následných komplikací. Současně provede vyhodnocení obydlí odsouzeného v kontextu bezproblémového provádění kontrol a zajištění bezpečnosti probačních úředníků provádějících namátkovou kontrolu. Soudu se dostává informace důležitá pro stanovení počátku a místa výkonu trestu.

Poslední fází je kontrola trestu. Probační úředník zaměřuje pozornost na to, zda trest plní svůj účel a odsouzený dodržuje podmínky uložené soudem nebo

¹⁵¹ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 156.

¹⁵² Tamtéž, s. 157.

vyplývající ze zákona, tzn. zda se ve stanovenou dobu nachází na určeném místě, jak řeší náhradu škody z trestného činu, placení nákladů trestního řízení a nákladů trestu domácího vězení a jak plní uložené povinnosti a omezení. Současně pomáhá odsouzenému při řešení jeho osobních problémů formou odborné pomoci a poradenství s cílem vést ho k řádnému životu. Probační úředník je po dobu výkonu trestu rovněž v kontaktu s rodinou odsouzeného či s komunitou, která s odsouzeným sdílí společné prostory obydlí, v nichž odsouzený domácí vězení vykonává. Snaží se tímto způsobem snížit pravděpodobnost nevhodného chování odsouzeného či zamezit vzniku nového trestného činu. Základním prostředkem výkonu kontroly trestu domácího vězení v době, kdy není k dispozici elektronický monitoring odsouzeného, je provádění namátkové kontroly odsouzeného probačním úředníkem v místě bydliště. Ve skutečnosti to znamená osobní návštěvu probačního úředníka v bydlišti odsouzeného, a to v době, kdy se odsouzený podle podmínek soudního rozhodnutí má v určeném obydlí zdržovat. Namátkové kontroly jsou doplňovány konzultacemi probačního úředníka ve středisku Probační a mediační služby a případnými dalšími profesionálními způsoby práce Probační a mediační služby. Probační úředník reaguje na všechny změny a zjištění během výkonu trestu tím, že je projedná s odsouzeným, informuje o výsledku soud a navrhuje další postup ve smyslu odkladu, přerušení nebo změny, v případě objektivně prokázaného maření navrhuje nařízení náhradního trestu odnětí svobody.

V následující podkapitole se pro srovnání stručně zmíním o principech a fungování tohoto trestu mimo Českou republiku.

5.10. Domácí vězení v zahraničí

Legislativní úprava českého trestu domácího vězení se jen v málo momentech inspirovala zkušenostmi ze zahraničí. Ve světě je domácí vězení nejvíce využíváno jako přímá náhrada trestu odnětí svobody, méně často jako samostatný trest. K zavedení trestu domácího vězení v jeho počátcích v osmdesátých letech 20. století vedly především ekonomické důvody, neboť domácí vězení je jednoznačně levnější než pobyt odsouzeného ve vězení. Dalším důvodem byly následky přeplněnosti věznic a tlak veřejného mínění na řešení neutěšené situace ve vězeňství. Postupně se přešlo od pojetí domácího vězení jako potrestání ve formě izolace pachatele za účelem ochrany společnosti k pojetí začlenění domácího vězení

do kontextu probace (viz. podkapitola Probace). Tento evropský přístup ukládání trestu domácího vězení klade větší důraz na jeho nápravnou funkci. Omezení osobní svobody pobytem ve svém bydlišti je spojováno s resocializačními programy zaměřenými na změny osobnosti pachatele. V současné době je domácí vězení zavedeno ve většině západoevropských zemí, k nimž se postupně připojují země střední a jihovýchodní Evropy. Zřetelný je trend sílícího významu probace a alternativních trestů a snaha dát do souladu předpisy upravující kromě jiného také domácí vězení a elektronický monitoring v celé evropské unii.¹⁵³

Z komparace současného právního stavu a realizace kontroly domácího vězení ve vybraných evropských zemích (Anglie a Wales, Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Švédsko) jsou zřejmé tyto shodné prvky¹⁵⁴:

- dostavil se efekt snížení počtu vězeňské populace a obsazenosti věznic,
- domácí vězení je kombinováno s prvky dohledu, s povinnou účastí odsouzeného v programech psychosociálního výcviku, s kontrolou dalších uložených povinností a omezení směřujících k jeho nápravě (např. zákaz užívání alkoholu),
- zavedení podmínky souhlasu odsouzeného s tímto trestem, popř. i členů jeho domácnosti,
- průměrná délka domácího vězení je tři a půl měsíce,
- úspěšnost domácího vězení je ovlivněna typem spáchaného trestného činu, osobností pachatele a mírou jeho strachu z vězení,
- osobami v domácím vězení jsou obvykle mladí muži s delší kriminální minulostí a nejčastějšími trestnými činy jsou krádeže, přechovávání drog, řízení pod vlivem návykové látky a loupež,
- závěry provedených výzkumů poukazují na to, že domácí vězení funguje především u osob, které žijí ve stabilním sociálním prostředí, mají domov, podporu rodiny a jsou ochotny spolupracovat s trestněprávním systémem,
- od roku 2006 je zřejmý nárůst ukládání trestu domácího vězení.

¹⁵³ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestných činů. Praha : Portál, 2010. s. 158.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 159

Budoucnost domácího vězení na evropském kontinentu je neodmyslitelně spojena se zaváděním elektronického monitorování odsouzených osob. Využívá se především radiofrekvenční technologie, sledování pomocí GPS (Nizozemsko, Švédsko). Trest domácího vězení má nepochybně místo v systému alternativních trestů, nesmí být ale pojmán pouze jako sankce a způsob izolace společensky nebezpečné osoby, ale pouze v kombinaci s prvky sociální převýchovy může být účinným nástrojem snížení recidivy a omezení vězeňské populace. Českou republiku čeká ještě nelehká cesta zdokonalení právní úpravy trestu domácího vězení a zprovoznění elektronického monitoringu odsouzených, až potom se zařadí mezi státy s efektivní a moderní trestní spravedlností.¹⁵⁵

Vzhledem k tomu, že trest domácího vězení byl zakotven v právním systému ČR teprve v lednu 2010, nejsou ve statistických ročenkách k dispozici zpracovaná statistická data pro veřejnost.

¹⁵⁵ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediacce : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 159.

6. Vyhodnocování potřeb a rizik

Tato kapitola je zařazena samostatně, protože se týká všech specializací v rámci činnosti Probační a mediační služby ČR, prolíná odbornou praxí všech probačních úředníků a asistentů.

V rámci výkonu a kontroly alternativních trestů v každé fázi spolupráce s odsouzeným musí probační úředník zvažovat, jaké konkrétní okolnosti zvyšují pravděpodobnost opakování trestné činnosti, a tedy mohou zvyšovat riziko způsobení další újmy. Tato újma může nastat jednak vůči společnosti, jednak vůči pracovníkům Probační a mediační služby ČR.

6.1. Pachatel a rizika jeho pobytu na svobodě

Přibližně od konce 19. století lze ve vývoji sociální práce s pachateli trestných činů zaznamenat určitou změnu – sociální služba ad hoc poskytovaná pachatelům trestných činů zejména privátní nebo charitativní organizací byla pozvolna doplňována systematicky rozvíjenými, z veřejných zdrojů financovanými a na celonárodní úrovni státem garantovanými způsoby práce. Vedle tradičních způsobů trestání pachatelů jako pokuty, vězení a trest smrti byly vytvářeny nové, alternativní způsoby potrestání. Do popředí se dostala otázka, nakolik je pro společnost nebezpečné při výkonu trestu pachatele ponechat na svobodě a jakým způsobem lze určit toto potenciální nebezpečí. Koncept potrestání pachatele jako jediného prostředku ochrany veřejnosti před kriminalitou byl nahrazován konceptem založeným na názoru, že ochrana veřejnosti před kriminalitou může být zajištěna posílením sociální sebekontroly pachatele. Jinými slovy, více než sociální izolace pachatele může společnost před opakováním trestné činnosti ochránit to, že pachatel pozná své problémy, změní své chování a osvojí si nové, pro život potřebné dovednosti prostřednictvím vzdělávacích a sociálních služeb.¹⁵⁶

Probační služby v tomto procesu změny začaly nabývat na svém významu, protože prostřednictvím individuálního vyhodnocování potřeb a rizik pachatele

¹⁵⁶ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestných činů. Praha : Portál, 2010. s. 124.

začaly rozlišovat mezi těmi, jimž je nezbytné se intenzivně a dlouhodobě věnovat, a těmi, u nichž postačí jen jednorázová či krátkodobá intervence.¹⁵⁷

6.2. Potřeby pachatele a jeho rizikovost

Nástroj na vyhodnocení potřeb a rizik obsahuje strukturovaný popis kroků, jež probační úředník musí udělat, aby u každého hodnoceného pachatele, s nímž pracuje, zjistil jeho silné zdroje, a naopak oblasti, ve kterých bude potřebovat odbornou pomoc a podporu. Tento postup se ukázal jako efektivní, zejména když je prováděn opakovaně a když je do toho procesu zapojena hodnocená osoba. Hodnocení potřeb umožní probačnímu úředníkovi zaměřit se při práci s pachatelem na oblasti, v nichž jsou nezbytné pozitivní změny. Pomůže probačnímu úředníkovi vytvořit konkrétní plán práce s pachatelem a při opakovaném vyhodnocení potřeb mu usnadní monitorovat proces změn. Vyhodnocení rizik napoví, na co si má dát při své práci s pachatelem pozor. Tato analýza je prováděna jako preventivní opatření zvyšující bezpečnost probačního úředníka při práci s pachatelem a také jako způsob zjištění situací, které musí sledovat, aby předešel vzniku škody a újmy někomu jinému.¹⁵⁸

Probační a mediační služba využívá nástroj hodnocení rizik a potřeb pachatele v době přípravy informací pro rozhodnutí státního zástupce či soudu v dané trestní věci (např. formou zpracování zprávy před rozhodnutím) a při zahájení kontroly výkonu alternativního trestu, např. na začátku výkonu dohledu nad podmíněně odsouzeným. Zpráva před rozhodnutím obsahuje doporučení Probační a mediační služby ve vztahu k možnému uložení alternativního trestu, např. trestu obecně prospěšných prací nebo trestu domácího vězení. Hodnocení potřeb a rizik pachatele Probační a mediační služba pravidelně opakuje také během výkonu alternativního trestu, aby vyhodnotila průběh dohledu a změny probačního dohledového plánu a aby soudu podala informace o průběhu výkonu trestu.¹⁵⁹

Hodnocení rizik a potřeb pachatele odpovídá na otázku, jaké služby, intervence nebo opatření mají být při práci s pachatelem využity a jak intenzivní tyto služby mají být co do rozsahu a obsahu. V praxi platí, že pachatelé s označenou

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 124.

¹⁵⁸ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediacce : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 125.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 125.

vyšší mírou rizik vyžadují intenzivnější a zpravidla dlouhodobější programy a intervence. U pachatelů se zjištěnou nižší mírou rizika jsou obvykle dostatečné časově kratší intervence a jejich zařazení do resocializačních a dalších programů není většinou vůbec nutné. Práce s pachateli, a to bez ohledu na zjištěnou míru jejich rizikovosti, má být zaměřena zejména na ovlivnění dynamických faktorů, které mají vliv na jejich kriminální chování, např. řešení závislosti na alkoholu, nedostatečného pracovního zařazení, zadluženosti, nestability bydlení. Důvodem je, že měnit nelze statické faktory ovlivňující kriminální chování pachatele, jako je věk v době jeho prvního odsouzení, pohlaví a kriminální minulost.¹⁶⁰

Přínosy nástrojů na hodnocení potřeb a rizik při práci s pachateli v době vězení či v době, kdy vykonávají trest na svobodě, spočívají v tom, že probačním úředníkům¹⁶¹:

- pomáhají rozlišovat pachatele podle míry zjištěného rizika, a to dovoluje zvolit potřebnou intenzitu a způsoby práce s nimi,
- umožňují stanovit si s pachatelem individuální cíle spolupráce a zaměřit úsilí na jejich postupné dosažení,
- zajišťují větší objektivitu práce s pachatelem,
- slouží ke sledování a vyhodnocování procesu postupných změn chování pachatele,
- nabízejí prostředek ke zjištění potřebnosti přijmout opatření pro dosažení bezpečnosti při práci s pachatelem a pro zvýšení ochrany veřejnosti před další kriminalitou pachatele po jeho propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Domnívám se, že vyhodnocením dynamických faktorů a navržením reálných variant dalšího postupu se může probační úředník pokusit nastartovat proces resocializace odsouzených, a tak vytvářet prostor pro pozitivní změny ve vývoji života potrestaných osob ve společnosti.

¹⁶⁰ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 127.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 128.

7. Práce s obětí trestného činu

Stejně jako předchozí kapitola i tato si zaslouhuje samostatné místo v mé diplomové práci, protože participace poškozeného je nedílnou součástí priorit Probační a mediační služby ČR, jak jsem uvedl v kapitole Vznik Probační a mediační služby ČR. Až teprve s jejím vznikem se otevřel v rámci kontroly výkonu alternativních trestů prostor pro intenzivní práci s obětí trestného činu, jak vyplývá z výše uvedených priorit Probační a mediační služby ČR.

Jak již bylo zmíněno, trestní spravedlnost vždy usilovala o odhalení, dopadení, obvinění, usvědčení a odsouzení pachatele. Oběti trestného činu se v tomto vzorci ocitaly v pozici někoho navíc, měly a bohužel stále mají pocit, že se o ně justice dostatečně nezajímá, že jsou spíše na obtíž. Tento přístup justičních systémů vyvolal příslušnou reakci ve společnosti a začaly vznikat organizace zabývající se výhradně ochranou obětí trestných činů.¹⁶²

V Československu vznikla organizace **Bílý kruh bezpečí** na ochranu a podporu obětí trestných činů a první poradna Bílého kruhu byla otevřena v Praze v roce 1991.¹⁶³

Bílý kruh bezpečí je dnes nejznámější a rozsahem činností největší organizací věnující se obětem trestných činů v naší zemi. Probační a mediační služba se věnuje rovněž obětem trestné činnosti postupně během celého trestního řízení. Součástí této praxe je nová spolupráce s nevládními organizacemi při poskytování služeb obětem trestných činů. K iniciativě Probační a mediační služby se připojila Asociace občanských poraden a vznikla rozsáhlejší spolupráce na pilotním projektu pod názvem *Specializované a komplexní poradenství obětem trestných činů*. Projekt vycházel z potřeby reagovat na dlouhodobě neuspokojivou situaci obětí v České republice v praxi české justice. Cílem bylo zkvalitnit a rozšířit spektrum služeb pro oběti a usnadnit jejich návrat k běžnému životu. Princip komplexního poradenství spočívá v poskytování základního právního a sociálního

¹⁶² Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestních činů. Praha : Portál, 2010. s. 199.

¹⁶³ Bílý kruh bezpečí [online]. 2012 [cit. 20.6.2012]. Základní údaje. Dostupné na: <<http://www.bkb.cz/o-nas/zakladni-udaje-o-organizaci/zakladni-udaje>>.

servisu včetně zprostředkování dlouhodobějších podpůrných intervencí pro oběti. Dochází ke vzájemné výměně klientů, čímž se zvyšuje dostupnost služeb obou institucí. To znamená, že Probační a mediační služba kromě základního poradenství nabízí ve vhodných případech a zájmu účast v programu mediace mezi obětí a pachatelem, asociace poskytuje nezbytné dlouhodobější intervence. Aktivitý projektu jsou zaměřeny na odbornou veřejnost, soudy, státní zastupitelství, policii, pracovníky ve zdravotních službách, sociální pracovníky a další.¹⁶⁴

Mezi další organizace zabývající se pomocí obětem trestných činů a domácího násilí v České republice se řadí¹⁶⁵:

Liga lidských práv, o.s. Organizace se zaměřuje na ochranu lidských práv v rozsahu deklarovaném Listinou základních práv a svobod a závaznými mezinárodními smlouvami. Prosazuje lidská práva s cílem zvýšit kvalitu a důstojnost života. Organizaci lze kontaktovat v Brně, kde je poskytována také právní a psychologická pomoc obětem domácího násilí.

České sdružení obětí dopravních nehod, o.s. Hlavní náplní tohoto sdružení je poskytovat pomoc obětem dopravních nehod, jejich rodinným příslušníkům a pozůstalým. Osobní poradenství je poskytováno v pražské kanceláři v budově Ministerstva dopravy ČR.

Intervenční centra. Intervenční centra vznikla v roce 2007 jako zařízení pro krizovou pomoc osobám ohroženým domácím násilím. V České republice funguje na úrovni krajů patnáct intervenčních center: v Praze, Rakovníku, Českých Budějovicích, Plzni, Sokolově, Ústí nad Labem, Liberci, Hradci Králové, Pardubicích, Jihlavě, Olomouci, Ostravě, Havířově, Brně a Zlíně. Centra poskytují odbornou pomoc a nehmotnou podporu ambulantní nebo azylovou formou (krizová lůžka). Zároveň koordinují interdisciplinární spolupráci s dalšími službami, v případech vykazání spolupracují s Policií České republiky.

¹⁶⁴ Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., Probace a mediace : Možnosti řešení trestných činů. Praha : Portál, 2010. s. 200.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 201.

Závěr

V diplomové práci jsem si kladl za cíl popsat význam výkonu a kontroly alternativních trestů u odsouzených pachatelů trestné činnosti. Alternativní tresty totiž představují možnost, kdy je v rámci výkonu a kontroly těchto trestů vytvářen individuální přístup probačního úředníka k odsouzeným. Takový přístup umožňuje zaměřit pozornost na skutečné potřeby pachatele a vzniká tak naděje, že pokud bude získána důvěra odsouzeného, lze začít pracovat na jeho pozitivní změně v chování. Smyslem individuálního přístupu je pomoci odsouzenému, aby si uvědomil následky svého trestného činu pro okolí. V neposlední řadě je žádoucí, aby se sám pokusil změnit svůj dosavadní životní způsob a vedl řádný život ve společnosti. Společnost odsouzenému v podstatě dává šanci, co se týče jeho sociálního života. Odsouzený není vytržen ze sociálního kontextu, je v kontaktu s rodinou, může se věnovat své práci, udržuje nadále partnerské či jiné sociální vztahy.

Za rozvojem alternativního způsobu trestání stála myšlenka restorativního (obnovujícího) pojetí trestného činu. Autorem této myšlenky je Howard Zehr, který restorativní justici považuje za důležitý proces obnovy narušených vztahů mezi obětí a pachatelem trestného činu. V předchozí době bylo na poli trestní politiky upřednostňováno retributivní (trestající) pojetí. Pachatel si zasluhoval sociální mstu, kterou má na starosti stát. Tato msta se projevovala totální izolací pachatele od zbytku společnosti. Tento trend ale dospěl do bodu, kdy systém sankcí není schopen vznikající problémy ve vězeňství dále řešit. A bylo tudíž na čase vymyslet novou koncepci pro trestání a začlenit ji co nejdříve do systému sankcí.

Co se týče ekonomické stránky, tedy výdajů vynaložených státem na odsouzené pachatele ve výkonu trestu odnětí svobody, představují alternativní tresty možnost podstatného snížení takových finančních výdajů. A jak zmiňuje literatura, také se eliminuje vznik nežádoucích jevů, které jsou s výkonem trestu odnětí svobody spojeny, např. ztotožnění se s prostředím vězeňské kultury, ztráta individuality a neschopnost znovu se adaptovat na společnost po propuštění z výkonu tohoto trestu. Tato fakta podporují směřování proti ukládání trestu odnětí svobody a napomáhají ke snižování počtu uvězněných osob, což je obzvlášť aktuální – v současné době se stále více hovoří o přeplněných vězeňských zařízeních. Podle týdenního statistického hlášení Vězeňské služby České republiky

je ke dni 18.5.2012 vězněno celkem 23 587 osob. Přitom z údajů statistické ročenky Vězeňské služby České republiky za rok 2011 vyplývá, že kapacita všech věznic v České republice za tento rok byla 20 501 míst. Pokud budou soudci příliš zdrženliví a nebudou ochotni ukládat větší počet alternativních trestů, problém přeplněných vězeňských ústavů bude přetrvávat. Domnívám se ale, že tato skepse není nezbytná a naši soudci možnost uložit alternativní trest budou i nadále využívat, jak ukazují statistická data o druzích uložených trestů.

Novinkou u alternativních trestů je od roku 2010 domácí vězení. U tohoto druhu trestu se od 1.7. 2012 zahájil projekt elektronického monitorování odsouzených k získání potřebných zkušeností pro širší zavedení tohoto kontrolního mechanismu do praxe. Tím se Česká republika pomalu zařazuje mezi evropské země, které mají efektivní a moderní trestní spravedlnost. A zároveň se snižuje finanční nákladnost současné realizace výkonu a kontroly tohoto trestu, jak je nyní provádí Probační a mediační služba ČR.

Probační a mediační služba ČR podle mého názoru odvedla od svého vzniku velký kus práce a stala se tak důležitou institucí, která s odsouzenými pachateli trestné činnosti pracuje takovým způsobem, že lze předpokládat snížení opakování trestné činnosti a dále zvýšení důvěry obětí trestných činů ve funkční spravedlnost České republiky.

Při tvorbě diplomové práce jsem měl dostatek příležitostí k úvahám o smyslu trestání, o účelnosti zbavení osobní svobody, posunu směrem k alternativním trestům a o převýchovné funkci uložených trestů. Jsem přesvědčen o tom, že cesta k alternativním způsobům trestání je správná, protože respektuje lidskou důstojnost a dává odsouzeným možnost plně se zapojit zpět do společnosti. Pochopil jsem, že mj. i tímto způsobem lze dosáhnout resocializace člověka.

Seznam zdrojů

Monografie:

Berger, P., *Pozvání do sociologie*. Vyd. 2. Brno : Barrister & Principal – Studio, 2003. 194 s. ISBN 80-85947-90-0.

Howard, Z., *Úvod do restorativní justice*. Praha : Sdružení pro probaci a mediaci, 2003. 48 s. ISBN 80-902998-1-4.

Jandourek, J., *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2001. 288 s. ISBN 80-7178-535-0.

Kuchta, J., Válková, H., a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha : C. H. Beck, 2005. 568 s. ISBN 80-7179-813-4.

Lata, J., *Účel a smysl trestu*. Vyd. 1. Praha : LexisNexis s.r.o., 2007. 114 s. ISBN 978-80-86920-24-5.

Matoušek, O., Kolářková J., Kodymová, P., *Sociální práce v praxi : specifiky různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

Osmančík, O., a kol. *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996. 151 s. ISBN 80-86008-26-6.

Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha : C. H. Beck, 2000. 468 s. ISBN 80-7179-350-7.

Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D., *Probace a mediace : možnosti řešení trestných činů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2010. 216 s. ISBN 978-80-7367-757-2.

Žatecká, E., *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. Vyd. 1. Ostrava : Key Publishing s.r.o., 2007. 136 s. ISBN 978-80-87071-55-7.

Články:

Angermannová, A., Z práce hned domů, o víkendu nikam. Mladá fronta dnes. [online]. 2012 [cit.21.5.2012]. Dostupný z:
<http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?IDA=494>.

Bílý kruh bezpečí [online]. 2012 [cit. 20.6.2012]. Základní údaje. Dostupný z:
<<http://www.bkb.cz/o-nas/zakladni-udaje-o-organizaci/zakladni-udaje>>.

ČTK, Týden.cz [online]. 2012 [cit. 17.5.2012]. Ministerstvo chce nakoupit náramky pro domácí vězně. Dostupný z:
< https://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?IDA=488>.

Karabec, Z., K problematice trestání a trestů. Sociologický časopis, 2001, č. 1. Dostupný z:
<http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/101-sociologicky-casopis-1-2001>

Karabec, Z., Koncept restorativní justice. Kriminalistika, 2003, č. 2. Dostupný z:
http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2003/03_02/justice.html

Karabec, Z., Nové možnosti pro trestní justici. Kriminalistika, 2003, č. 2. Dostupný z:
http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2003/03_02/justice.html

Karabec, Z., Účel trestání. Kriminalistika, 2000, č. 2. Dostupný z:
http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2000/0_02/karabec.html

Probační a mediační služba České republiky [online]. 2012 [cit. 1.6.2012]. Cíle činnosti PMS. Dostupný z:
<<https://www.pmscr.cz/o-pms/>>.

Probační a mediační služba České republiky [online]. 2012 [cit. 22.5.2012]. Trest domácího vězení a jeho právní úprava. Dostupný z:

<<https://www.pmscr.cz/trest-domaciho-vezeni-2/>>.

Probační a mediační služba České republiky [online]. 2012 [cit. 1.8.2012].

Zkušební provoz elektronického monitoringu odsouzených. Dostupný z:

<<https://www.pmscr.cz/aktual/>>.

Zyl Smit, D., Příručka základních principů a slibné praxe v oblasti alternativních opatření k uvěznění. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. Dostupný z:

<http://www.ok.cz/iksp/docs/368.pdf>

Internetové zdroje:

www.bkb.cz

www.czso.cz

www.justice.cz

www.pmscr.cz

www.vscr.cz

Právní předpisy:

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů

Ostatní zdroje:

Doporučení č. R(92)16 k Evropským pravidlům v oblasti komunitních sankcí a opatření.

Metodický standard Probační a mediační služby ČR v rámci zajištění výkonu probačního dohledu nad pachateli trestných činů. Pokyn ředitele PMS ČR, č.7/2010 ze dne 4.června 2010.

Statistická ročenka České republiky 2011.

Týdenní statistické hlášení ke dni 18.5. 2012 Generálního ředitelství vězeňské služby ČR o stavu uvězněných osob.

Přílohy

Příloha č. 1

Dohoda o realizaci výkonu trestu obecně prospěšných prací

Na základě usnesení Okresního soudu v č.j.o nařízení výkonu trestu obecně prospěšných prací (ve výměře hodin) ze dne ...

se odsouzený/á:

narozen/a:

bytem:

a

poskytovatel místa pro výkon trestu obecně prospěšných prací (městský, obecní úřad, nezisková organizace)

název:

sídlo:

dohodli na výkonu trestu obecně prospěšných prací takto:

I.

Odsouzený(á) zahájí výkon trestu obecně prospěšných prací (dále OPP) dne.....a práce budou dokončeny nejpozději do dohodnutého termínu, tedy dne(doba trvání nesmí překročit lhůtu jednoho roku od nařízení výkonu trestu OPP).

II.

Poskytovatel místa výkonu trestu OPP poučil odsouzeného/nou o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a požární ochraně v rozsahu daném příslušnými právními předpisy pro dohodnutý druh práce a učinil o tom písemný záznam, podepsaný odsouzeným/nou, který je přílohou této dohody. V případě potřeby poskytovatel místa výkonu trestu OPP předá proti podpisu odsouzené/mu kromě nářadí a pracovních pomůcek také ochranné pracovní pomůcky. Odsouzený/á se zavazuje je řádně používat a v případě jejich ztráty nebo svévolného poškození je povinen/na je nahradit, jinak mu/jí nebude umožněno pokračovat ve výkonu trestu OPP.

III.

Harmonogram výkonu trestu OPP je zpracován na základě potřeb poskytovatele místa výkonu a dle časových možností odsouzené/ho. Odsouzený/á se na jeho vypracování podílí a dohodnuté termíny jsou pro něj/ni závazné. **Odsouzený/á bere na vědomí, že pokud se bez omluvy opakovaně nedostaví ve sjednaném termínu, může být tato dohoda ze strany poskytovatele místa výkonu zrušena ještě před jejím ukončením.**

IV.

Odsouzený/á bere na vědomí poučení, že je povinen/na provádět určené práce osobně, bezplatně, a že poskytovatel místa výkonu OPP bude hlásit Probační a mediační službě - středisku..... **1x za měsíc** počet odpracovaných hodin, **neprodleně pak datum ukončení** výkonu trestu či veškerá neplnění dohodnutých podmínek výkonu trestu OPP, zejména jestliže určené práce nejsou bez závažného důvodu prováděny vůbec, nebo nejsou prováděny ve stanovené době nebo kvalitě.

Po ukončení výkonu trestu OPP bude kopie této dohody zaslána místně příslušnému středisku PMS ČR.

v dne

—

podpis odpovědného zástupce+ razítko organizace

podpis odsouzené(ho)

Hodnocení výkonu trestu OPP:

Výkon trestu obecně prospěšných prací byl ukončen dne

.....

Celkem bylo na určené práci odpracováno hodin

Tím **byl** – **nebyl** splněn výkon trestu obecně prospěšných prací

Celkové zhodnocení trestu OPP

.....

.....

• • • • •

Oznámeno Probační a mediační službě středisko -

..... dne

podpis odpovědného zástupce + razítko

organizace

Pozn.: každá změna „Dohody o realizaci výkonu trestu OPP“ musí být zaznamenána písemně v jejím dodatku

Příloha č. 2

HARMONOGRAM VÝKONU TRESTU OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ

Pokud se odsouzený/á nemůže v dohodnutém termínu k výkonu prací dostavit, musí se předem omluvit a doložit důvod nepřítomnosti (např. lékařské potvrzení) odpovědné kontaktní osobě.....tel:.....

Pozn. Při nedostatku kolonek v tabulce harmonogramu je nutno zbývajícím počtem hodin přiložit na dalším listě.

[illegible]